

”Åpen og opplyst ...”

Rapport fra en arbeidsgruppe som har vurdert innsyn og taushetsplikt i arkivmateriale tilknyttet andre verdenskrig

Avlevert til Riksarkivaren 22. april 2014

Innhold

Innhold	2
1. Innledning og bakgrunn	4
1.1. Innledning.....	4
1.2. Arbeidsgruppas hovedanbefaling	4
1.3. Sammendrag	5
1.4. Nærmere om oppnevning av arbeidsgruppa og mandatet	5
2. Nærmere om Landssvikarkivet og annet arkivmateriale fra perioden	7
2.1. Hva er Landssvikarkivet og hvordan havnet det i Riksarkivet.....	7
2.2. Nærmere om landssviksakene. Hvilke typer dokumenter og opplysninger de inneholder.....	7
2.3. Annet aktuelt arkivmateriale fra perioden	8
2.4. Nærmere om ”lister”.....	9
3. Taushetsplikt og innsyn – gjeldende rett.....	10
3.1. Saker og opplysninger hos politi, påtalemyndighet og domstol.....	10
3.2. Saker og opplysninger i arkiver som er avlevert til Arkivverket	10
3.3. Nærmere om forvaltningsloven § 13 første ledd nr. 1, taushetsplikt om noens personlige forhold	11
3.4. Hvem kan få innsyn i taushetsbelagte opplysninger	12
3.4.1. Innsyn for den opplysningen direkte gjelder, innsyn for parter.....	12
3.4.2. Innsyn for forskere	12
3.4.3. ...når ingen berettigede hensyn tilsier at opplysningene holdes hemmelig.....	13
3.5. Forlenging av taushetsplikten etter forvaltningslovforskriften § 11	13
4. Forlenging av taushetsplikten for saker i Landssvikarkivet – gjeldende praksis.....	15
4.1. Innledning.....	15
4.2. Saker og forhold hvor taushetsplikten typisk ikke forlenges	16
4.2.1. NS-medlemskap.....	16
4.2.2. Straffbar handling i forbindelse med utøving av offentlig verv eller stilling	16
4.2.3. Arbeid for okkupasjonsmakten	17
4.2.3. Økonomisk landssvik.....	17
4.2.4. Henlagte saker.....	17
4.2.5. Opplysningene er alminnelig kjent eller tilgjengelige andre steder.....	17
4.3. Saker og forhold hvor taushetsplikten typisk blir forlenget	17
4.3.1. For hvor lang tid er taushetsplikten blitt forlenget?.....	18
4.4. Forlengelse av taushetsplikt for andre typer opplysninger i landssviksakene enn de som gjelder det straffbare forholdet	18
4.4.1. Rettspsykiatriske erklæringer.....	19

4.4.2	Andre typer helseopplysninger, familieforhold, oppvekst, bakgrunn. Opplysninger om tredjeperson	19
4.4.3	”Lister”, rykter og løse påstander	19
4.4.4	Tyskerjenter. Krigsbarn	20
5	Fremmed rett	20
5.1	Tyskland	21
5.2	USA	21
5.2	Nederland	22
5.3	Sverige	22
5.4	Danmark	23
5.5	Finland	24
5.6	Island	24
5.7	Oppsummering og sammenstilling	25
6	Personvern. Ytrings- og informasjonsfrihet	26
6.1	Innledning	26
6.2	Hvilke personvern hensyn kan tilsi fortsatt taushetsplikt etter 60 år?	27
6.3	Hensynet til ytrings- og informasjonsfriheten	29
7	Arbeidsgruppas tilrådinger. Forslag til kriterier	30
7.1	Innledning og hovedkonklusjoner	30
7.2	Landssvikarkivet	32
7.2.1	Opplysning om straffbare forhold, domfellelse og straff	32
7.2.2	Opplysninger om <i>annet</i> enn straffbare forhold	32
7.3	Noen andre, særlige arkiver	33
7.3.1	Lebensbornarkivet	33
7.3.2	Hovedøya-arkivet og tilsvarende materiale	34
7.4	Allment om andre arkiver	35
8	Noen betraktninger fra arbeidsgruppa om behov for regelendringer	36

1. Innledning og bakgrunn

1.1. Innledning

Opplysning om noens personlige forhold, slik som at noen er tiltalt eller dømt for et straffbart forhold, er underlagt forvaltningsmessig taushetsplikt. Taushetsplikten varer i 60 år. I 2005, da det var gått 60 år siden frigjøringen, begynte den alminnelige taushetsplikten for saker i Landssvikarkivet å falle bort.

For opplysninger i saker som befinner seg i Arkivverket kan Riksarkivaren bestemme at taushetsplikten skal gjelde lenger enn 60 år. Riksarkivaren har på denne bakgrunn vurdert spørsmålet om forlengelse av taushetsplikten etter hvert som det er kommet krav om innsyn i Landssvikarkivet og andre arkiver fra krigen og okkupasjonsperioden. I flertallet av saker er taushetsplikten blitt forlenget til 80 år.

Riksarkivaren oppnevnte høsten 2013 en arbeidsgruppe til å gi ham et råd. Bør taushetsplikten fortsatt forlenges, eller er tiden moden for å åpne arkivene fra krigen og rettsoppgjøret for offentlig innsyn?

Arbeidsgruppa har hatt følgende medlemmer:

- stabsdirektør Tor Breivik, Riksarkivet, leder
- professor Eivind Smith, Universitet i Oslo
- direktør Guri Hjeltnes, Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter
- statsarkivar Nils Johan Stoa, leder for Statsarkivet i Kongsberg
- rådgiver Jon Barstad, Riksarkivet
- seniorrådgiver Helga Hjorth, Riksarkivet (sekretær)

Med denne rapporten avgir arbeidsgruppa sin tilråding.

1.2. Arbeidsgruppas hovedanbefaling

Arbeidsgruppa mener at flere forhold nå taler for å revurdere praksis når det gjelder innsyn i arkivmaterialet fra okkupasjonstiden.

- Materialet fra krigs- og okkupasjonsår har med god margin passert grensen for taushetsplikt.
- I 2015 vil det være 75 år siden Tyskland okkuperte Norge, og 70 år siden frigjøringen. De menneskene som har sine saker i arkivmaterialet, har fått den beskyttelse lovverket gir dem krav på. Det samme må kunne sies å gjelde om deres pårørende/etterlatte.
- Arkivene fra okkupasjonstida er av helt spesiell interesse som kilder til en viktig periode i landets felles historie.
- Åpne kilder har stor betydning som virkemiddel for en opplyst og informert debatt om vanskelige historiske tema.
- Strømmen av bokutgivelser og andre publikasjoner om 2. verdenskrig og rettsoppgjøret har ført til at svært mange personopplysninger fra krigstida nå må sies å være allment kjent eller tilgjengelig. Begrunnelsen for skjerming er dermed endret over tid.

Arbeidsgruppa anbefaler at Landssvikarkivet som hovedregel åpnes for offentlig innsyn i 2015, når det er gått 70 år siden frigjøringen.

1.3 Sammendrag

Kapittel 1 starter med en innledning og hva som er arbeidsgruppas overordnede råd til Riksarkivaren. Deretter følger et kort sammendrag av rapporten. Bakgrunnen for at Riksarkivaren nedsatte arbeidsgruppa, og hva slags mandat den fikk, fremkommer ved gjengivelse av oppnevningebrevet fra Riksarkivaren.

I kapittel 2 beskrives det såkalte Landssvikarkivet, hva slags saker og opplysninger det rommer. Det er også en gjennomgang av annet arkivmateriale fra den aktuelle perioden som også er knyttet til krigen og okkupasjonstidens hendelser.

Kapittel 3 inneholder en gjennomgang av gjeldende rett; hva slags opplysninger er underlagt taushetsplikt og hvilken adgang er det til innsyn i taushetsbelagte opplysninger. Noen spesielle problemstillinger knyttet til innsyn i offentlige arkiver som er avlevert til Arkivverket omtales nærmere. Kapitlet avsluttes med en redegjørelse for forvaltningslovforskriften § 11 og Riksarkivarens adgang til å forlenge taushetsplikten.

I kapittel 4 er det en beskrivelse av gjeldende praksis knyttet til forlenging av taushetsplikten.

En kortfattet redegjørelse for gjeldende rett i andre land (Tyskland, USA, Nederland, Sverige, Danmark, Finland og Island) er tatt inn i kapittel 5.

I kapittel 6 er det gjort overordnet rede for hensyn som begrunner retten til personvern på den ene siden og hensyn som begrunner ytrings- og informasjonsfriheten på den andre siden.

I kapittel 7 drøfter arbeidsgruppa hvordan disse hensynene bør balanseres i en interesseavveining, og kommer med sine anbefalinger.

1.4 Nærmere om oppnevning av arbeidsgruppa og mandatet

Arbeidsgruppa ble oppnevnt ved Riksarkivarens brev datert 3. september 2013 (sak 2013/19623). Brevet hadde følgende ordlyd:

Arbeidsgruppe for å vurdere kriterier for innsyn i arkivmateriale knyttet til 2. verdenskrig og okkupasjonstiden

Bakgrunn og mandat

Arkivmateriale knyttet til okkupasjonstiden og 2. verdenskrig for øvrig har lenge vært blant det mest etterspurte i Arkivverket, både i Riksarkivet og i statsarkivene. Interessen ser ikke ut til å avta. Det er fortsatt stor interesse for dette materialet, bl.a. fra forskere og journalister.

Samtidig er betydelige deler av opplysningene i dette materialet underlagt taushetsplikt etter forvaltningsloven § 13. Taushetsplikten opphører etter 60 år, men Riksarkivaren er etter forvaltningslovforskriften § 11 gitt myndighet til å forlenge taushetsplikten ”i det enkelte tilfelle” for materiale i Arkivverket, når ”hensynet til personvern tilsier det”. Etter at den ordinære taushetsplikten for krigstidsmaterialet har opphørt, har Riksarkivaren med hjemmel i denne bestemmelsen forlenget taushetsplikten i en rekke tilfeller. Særlig gjelder dette for landssviksakene, som finnes i politiarkivene, og som inneholder betydelige mengder personsensitiv informasjon. Taushetsplikten er som hovedregel forlenget til 80 år i disse sakene. Det finnes også en god del annet materiale knyttet til 2. verdenskrig hvor taushetsplikten er forlenget tilsvarende.

Taushetsplikten kan altså forlenges ”i det enkelte tilfelle”, og dette kan skje når man ut fra en konkret vurdering finner at hensynet til personvern veier tyngre enn andre konkurrerende hensyn, som for eksempel allmennhetens tilgang til opplysninger om samfunnet. Men til tross for denne koblingen til det enkelte tilfelle, har vi hatt og har behov for noen hovedkriterier for våre vurderinger. Lik behandling av likeartede saker, uavhengig av hvem som søker innsyn og hvem som er saksbehandler, er viktige elementer i en god forvaltningsskikk. Dessuten er vi av ressursmessige grunner nødt til å ha et grunnleggende sett av kriterier for vår vurderinger.

I landssviksakene og andre saker fra krigstiden har vi som hovedregel forlenget taushetsplikten for opplysninger om bl.a. personer i tysk tjeneste (frontkjemper, SS vaktbataljon mv.), angiveri med store konsekvenser, personlige opplysninger om tredjeperson i en sak og ulike typer medisinske opplysninger og rapporter.

Det er nå snart 70 år siden 2. verdenskrig tok slutt, og det er grunn til å foreta en fornyet vurdering av om det fortsatt er nødvendig å opprettholde taushetsplikten for opplysninger i krigstidsmaterialet, og i tilfelle hva slags opplysninger dette bør gjelde. For å foreta en slik vurdering og gi Riksarkivaren råd om hvordan innsyn i dette materialet skal praktiseres, oppnevnes herved en arbeidsgruppe som skal foreta en overordnet vurdering av spørsmålet om innsyn i og taushetsplikt for Arkivverkets materiale knyttet til okkupasjonstiden og 2. verdenskrig for øvrig.

Utgangspunktet er at taushetsplikten etter forvaltningsloven § 13 er utløpt, og Riksarkivaren ber om en vurdering av om dette materialet nå bør være fritt tilgjengelig, eller om taushetsplikten bør forlenges for visse typer opplysninger, eventuelt for hvor lenge. Arbeidsgruppen bes vurdere hvilke forhold det er særlig relevant og viktig å legge vekt på når hensynet til personvern skal veies mot hensynet til ytringsfrihet og allmennhetens rett til kunnskap om samfunnet.

Arbeidsgruppen må selv ta stilling til hvilke arkiver som kommer inn under mandatet for utredningen. Både Riksarkivets publikumsavdeling og statsarkivene vil bistå gruppen med å framskaffe nødvendige oversikter og finne fram relevant materiale.

Arbeidsgruppens sammensetning

Som medlemmer av arbeidsgruppa oppnevnes:

Tor Breivik, Riksarkivet, leder
Eivind Smith, Universitetet i Oslo
Guri Hjeltnes, HL-senteret
Nils Johan Stoa, Statsarkivet i Kongsberg
Jon Barstad, Riksarkivet
Helga Hjorth, Riksarkivet, sekretær

Riksarkivaren ønsker lykke til med arbeidet!

Med hilsen

Ivar Fonnes
riksarkivar

2. Nærmere om Landssvikarkivet og annet arkivmateriale fra perioden

2.1 Hva er Landssvikarkivet og hvordan havnet det i Riksarkivet

I det såkalte Landssvikarkivet i Riksarkivet er det samlet vel 90 000 landssviksaker og 350 krigsforbrytersaker. Det utgjør ca. 1200 hyllemeter og er en samling av rettsdokumenter fra alle landets politikamre. Sakene gjelder politietterforskning og rettsforfølgelse av nordmenn som var mistenkt for å ha støttet okkupasjonsmakten i perioden 1940–1945.

I forbindelse med landssvikoppjøret ble det opprettet særskilte funksjoner ved politikamrene. Dette førte til at det oppsto egne arkiver for saker som sorterte under forræderilovgivningen. Ved de største politikamrene og lagdømmene ble det opprettet hele landssvikavdelinger. I samtlige fylker ble det opprettet midlertidige statsadvokatstillinger for å håndtere landssviksaker.

Rettsoppjøret ble siden gjenstand for debatt og også kritikk. I 1955 oppnevnte Justisdepartementet en komité for å bearbeide materialet og vurdere erfaringene fra rettsoppjøret. Komiteen ble ledet av tidligere justisminister O.C. Gundersen. I forbindelse med dette arbeidet ble landssvikarkivene fra samtlige av landets politikamre sendt inn til Oslo politikammer i perioden 1957–58. Det var 55 arkiver totalt og i tillegg kom arkivet fra Bredtveit fengsel for kvinnelige landssvikere.

Etter at Gundersen-komiteen hadde avsluttet sitt arbeid og avgitt sin innstilling i 1962, ble landssvikarkivene plassert på loftet på Victoria terrasse. Ved årsskiftet 1971–72 ble arkivene avlevert samlet til Riksarkivet, hvor de altså befinner seg i dag.

2.2 Nærmere om landssviksakene. Hvilke typer dokumenter og opplysninger de inneholder

Over 90 000 nordmenn ble etterforsket for forskjellige former for landssvik. Om lag 20 000 personer fikk dom. I underkant av 29 000 fikk straffereaksjon i form av forelegg (det vil si uten noen domstolsbehandling). Vel 43 000 saker, altså opp mot halvparten, ble henlagt uten straffereaksjon.

Straffebestemmelsene i landssvikanordningen var strenge og terskelen for å bli dømt var lav. Det store flertallet av sakene gjelder derfor mindre alvorlige forhold, noe mengden saksdokumenter avspeiler. Sakene består av en etterforskningsmappe og en mappe fra Erstatningsdirektoratet, som hadde ansvaret for å kreve inn eventuelle bøter og inndragnings- og erstatningskrav. I saker hvor vedkommende ble frikjent eller saken henlagt er det ingen mappe fra Erstatningsdirektoratet. Ofte inneholder sakene ikke mer enn 15–20 dokumenter, noen ganger enda færre. Det var mange saker og etterforskningsressursene var begrenset. Hvor det var nedlagt påstand om flere års fengsel eller saken gjaldt økonomisk landssvik kan imidlertid antall dokumenter være betydelig høyere.

Noen av sakene ble tilført dokumenter og opplysninger helt opp til 1954, i noen få tilfeller enda lenger fram (benådning, inndriving eller ettergivelse av bot/inndragning, søknad om gjenopptakelse).

Typisk finnes følgende dokumenter i sakene:

- påtegningsdokument
- fengslingsordre og rettsbok fra forhørsretten

- bevis, for eksempel NS-medlemskort, våpenkort, ID-kort, dåpsattest, likningsattest, bøteattest og liknende
- politiavhør, gjerne et par sider, men opp mot 10–20 i mer alvorlige saker. Det kan også finnes kopier av politiavhør fra andre saker, hvis de kan belyse den aktuelle saken
- vitneavhør
- etterretningsrapport fra hjemmefronten med ev opplysninger de måtte ha om vedkommende og dennes virksomhet
- hvis vedkommende hadde vært angiver eller anmeldt andre, kopi av dokumenter fra disse sakene
- hvis vedkommende var ansatt i Statspolitiet, omfattende etterforskningsaker mot motstandsfolk
- tiltale, innkalling av vitner, rettsbok
- dommen med opplysning om hva retten fant det bevist at vedkommende hadde gjort seg skyldig i og om straffutmålingen
- dokumenter knyttet til eventuell anke og ankebehandling av dommen
- dokumenter vedrørende gjennomføring av soning
- dokumenter knyttet til eventuell søknad om benådning

Sakene inneholder altså opplysninger om mulig straffbare forhold, både for vedkommende selv og ofte om tredjeperson. I avhør og andre dokumenter er det ofte opplysninger om helseforhold, familieforhold, kan hende med nærgående skildringer av vedkommendes oppvekst og bakgrunn. I enkelte saker finnes rettspsykiatriske erklæringer. Alt dette er opplysninger som er underlagt forvaltningsmessige taushetsplikt etter forvaltningsloven § 13, fordi de gjelder noens personlige forhold.

I en del saker forekommer oversikter, lister og lignende som identifiserer *andre* personer som hadde vært, eller kunne antas å ha vært, involvert i ulovlige aktiviteter. Dette kan dreie seg om fra 4–5 personer og oppover. Det kan for eksempel være lister over personer som var NS-medlemmer i bygda, som hadde deltatt i møter eller annen aktivitet, som skal ha vært angivere og liknende.

En del av det som fremkommer kan ha vært korrekt informasjon, mens annet kan ha vært unøyaktig eller feil, basert på rykter eller løse påstander, noen ganger endog ønsker om å ramme en ellers uskyldig person.

2.3 Annet aktuelt arkivmateriale fra perioden

I tillegg til selve Landssvikarkivet er det en rekke andre arkiver fra krigstiden og som på ulike måte er knyttet til krigen og okkupasjonen. Også her finnes opplysninger om personlige forhold i varierende omfang. Her nevnes noen eksempler:

- Lebensbornarkivet (krigsbarn)
- Deutscher Oberbefehlshaber Norwegen (krigsbarn)
- Sosialdepartementet, 3. sosialkontor og nytt 1. sosialkontor (krigsbarn)
- Nortraship (helse og disiplinære forhold)
- Det norske legekantor i Halifax
- Det norske legekantor i New York
- Det norske rekonvalesenthjem Eidsvold i New York
- Flyktningkontoret i Stockholm
- Innskudds- og trekkontorene i London og New York (familietrekk)
- Mannskaps- og vernepliktstyret i New York
- Prestekontoret i Stockholm

- Sjøfartsdomstolene i Storbritannia
- Krigsadvokaten i London
- Reservepolitiet i Sverige
- Feltpresten/Norske brigade
- Legasjonen i Stockholm, Rettskontoret
- Militærmisjonen i Berlin (krigsbarn)
- Flyktnings- og fangedirektoratet
- Justisdepartementet, Fengselsstyret D del 2 (mapper på landssvikdømte)
- Statspolitiet
- Utenriksdepartementet (repatriering av frontkjempere)
- Forsvarsdepartementet FO II, Personellsikkerhetskontoret
- Personalsaker i alle offentlige organer (vurdering av ansattes forhold under krigen)
- Reichskommissariat (deler)
- Den tyske hær i Norge (feltlasarettet)
- Politi og lensmenn
- Sorenskriver
- Domstoler
- Statsadvokat
- Fengsel
- Fylkesmann
- Prest
- Nasjonalhjelpens Fond for krigens ofre (helseopplysninger)
- Enkelte privatarkiv, blant annet Hjemmestyrkene

2.4 Nærmere om "lister"

Som nevnt finnes det i enkelte landssviksaker lister med oversikt over tredjepersoner knyttet til ulike typer forhold.

I tillegg finnes det lister på et mer overordnet nivå. Noen sentrale slike er følgende:

- Erstatningsdirektoratets register over landssviksaker (en alfabetisk rekke, i teorien fullstendig)
- De enkelte politikamres registre over landssviksaker (forskjellig form, men for de fleste (også) en alfabetisk inngang)
- NS medlemsregistre (flere alfabetiske rekker)
- Frontkjemperkartoteket (alfabetisk)
- Kartotek over internerte jenter på Hovedøya (dette er egentlig Oslo politikammer, det kan finnes tilsvarende, i mindre målestokk, i andre politikammerarkiv i statsarkivene)
- Fangekartoteker (Grini, Møllergata 19, Falstad)
- "Mistankelister", lister utarbeidet tidlig etter fredsslutningen, pr. politidistrikt, utgitt som trykte publikasjoner (for eksempel "Liste nr 1")
- Lebensborn-registre (mor (alfabetisk) og barn (kronologisk))
- Arkiver etter tyske organer (særlig Organisation Todt), lønningslister og andre oversikter over navn på personer som utførte arbeid for disse organene

I tillegg til dette kommer at Riksarkivet til intern bruk og hjelp i arbeidet med å finne fram, har utarbeidet et fullstendig, elektronisk register over alle landssviksaker i Landssvikarkivet.

Det oppstår noen særlige problemstillinger knyttet til offentlig innsyn i denne typen lister, som er annerledes enn det som gjelder innsyn i enkeltsaker. Arbeidsgruppa kommer tilbake til dette i punkt 4.4.3.

3. Taushetsplikt og innsyn – gjeldende rett

3.1 Saker og opplysninger hos politi, påtalemyndighet og domstol

Dokumentene i Landssvikarkivet har sitt opphav i saksbehandling andre steder i staten enn i Riksarkivet. Straffesakene stammer fra politi, påtalemyndighet og domstol, sakene vedrørende økonomisk oppgjør fra Erstatningsdirektoratet. For øvrig kommer arkivmaterialet fra mange andre ulike offentlige organer.

Offentlighetsloven gjelder ikke for domstolenes gjøremål etter rettsstellovene eller for politiets og påtalemyndighetens gjøremål etter straffeprosessloven, jf. offentlighetsloven § 2 fjerde ledd. Adgang til innsyn i straffesaksdokumenter og straffedommer, slik som man finner i saksmappene i Landssvikarkivet, reguleres i utgangspunktet av straffeprosessloven § 28. Adgangen til innsyn i dokumentene etter at arkivene er avlevert til Arkivverket, er nærmere omtalt i punkt 3.2.

Utskrift av rettsbøker og andre dokumenter i avsluttede straffesaker kan kreves av siktede, fornærmede, etterlatte og enhver annen som det har rettslig interesse for. Retten til innsyn omfatter likevel ikke dokumenter som skal arkiveres særskilt. I henhold til påtaleinstruksen § 2-2 gjelder dette personaliarapporten med utskrift av strafferegisteret og bøtere registeret, personundersøkelse og psykiatriske erklæringer. Det samme gjelder for andre dokumenter med opplysninger av særlig personlig art om siktede.

For andre dokumenter med personopplysninger som ikke går frem av dommen i saken, må også siktede, fornærmede og etterlatte kunne dokumentere rettslig interesse før de kan få innsyn.

Uten noe spesiell interesse kan hvem som helst kreve utskrift av selve dommen i en sak. Kravet kan imidlertid alltid avslås hvis avgjørelsen er eldre enn fem år. Kravet kan også avslås hvis den som krever utskrift bare identifiserer avgjørelsen ved siktedes navn. At en dom inneholder gjengivelser fra psykiatriske erklæringer, personundersøkelser eller andre personopplysninger er ikke til hinder for å gi utskrift.

3.2 Saker og opplysninger i arkiver som er avlevert til Arkivverket

Arkivloven gjelder for alle offentlige organ, med unntak kun for Stortinget, Riksrevisjonen, Stortingets ombudsmann for forvaltningen og andre organer for Stortinget, jf. arkivloven § 5. Dette innebærer at både politi og påtalemyndighet og domstolene er omfattet av arkivloven. Etter arkivloven § 10 første ledd skal statlige organer omfattet av arkivloven avlevere sine arkiver til Arkivverket i samsvar med regler fastsatt i forskrift. Arkivforskriften § 5-2 fastsetter at arkivmateriale skal avleveres til Arkivverket når det er om lag 25–30 år gammelt. Det samme fremgår av påtaleinstruksen § 2-2 siste ledd som sier at ”[d]okumentene skal overleveres Arkivverket i henhold til de regler som er fastsatt om dette.”

Ved avleveringen overføres råderetten over arkivet til riksarkivaren, jf. arkivloven § 10 fjerde ledd. Etter avlevering er det opp til Arkivverkets ansatte å ta stilling til om det kan og skal gis innsyn i dokumentene.

Dokumentinnsyn hos Arkivverket kreves med hjemmel i offentlighetsloven. I praksis legges også til grunn at Arkivverket kan gi *partsinnsyn* etter forvaltningsloven. For øvrig antas at eventuelle bestemmelser om innsyn og offentlighet i særlovgivningen, ikke kan påberopes overfor Arkivverket. Dette gjelder hva enten særlovgivningen gir videre eller snevrere

innsynsrett hos arkivskaper enn det som kan kreves hos Arkivverket med hjemmel i offentlighetsloven og forvaltningsloven.

De ansatte i Arkivverket er offentlige tjenestemenn. Deres taushetsplikt følger av forvaltningsloven. Eventuelle bestemmelser om profesjonsbasert taushetsplikt hos arkivskaper, gjelder som utgangspunkt ikke for ansatte i Arkivverket. Spørsmålet om taushetsplikt for opplysninger som finnes i arkiver som er avlevert til Arkivverket, må således løses etter forvaltningsloven.

Bestemmelser i særlovgivningen om offentlighet, innsyn, partsinnsyn, taushetsplikt og lignende hos arkivskaper, kommer altså ikke lenger til direkte anvendelse etter at arkivet er avlevert til Arkivverket. Dette er likevel ikke til hinder for at bestemmelser i annet regelverk brukes som rettesnor ved tolking og anvendelse av forvaltningslovens bestemmelser om taushetsplikt og innsyn.¹

Bestemmelser om taushetsplikt forskjellige steder i lovverket er såpass like at det ikke har særlig å si for resultatet hvilket regelverk som anvendes. Det som er en taushetsbelagt opplysning etter en særlov, vil som regel også være det etter forvaltningsloven.

En vesentlig forskjell ligger det likevel i at forvaltningsloven har bestemmelser om bortfall av taushetsplikt etter en viss tid. Slike bestemmelser finnes normalt ikke i særlovgivningen. Etter forvaltningsloven § 13 c siste ledd bortfaller den alminnelige, forvaltningsmessige taushetsplikten etter 60 år. Forvaltningslovforskriften § 10 har en særregel for barnevernssaker og adopsjonssaker. Taushetsplikten for slike saker varer i 100 år. Ellers er altså regelen at taushetsplikten opphører etter 60 år. Dersom særlov fastsetter lengre taushetsplikt med henvisning til at forvaltningslovens regler ikke gjelder, legges særlovens regler til grunn.

3.3 Nærmere om forvaltningsloven § 13 første ledd nr. 1, taushetsplikt om noens personlige forhold

Forvaltningsloven § 13 fastsetter at enhver som utfører tjeneste eller arbeid for et forvaltningsorgan plikter å hindre at andre får adgang eller kjennskap til det han i forbindelse med tjenesten eller arbeidet får vite om ”noens personlige forhold”.

Som nevnt foran i punkt 2.2 inneholder sakene i Landssvikarkivet og mange andre arkiver fra krigstiden, opplysninger som ligger i kjerneområdet for bestemmelsen i forvaltningsloven § 13 første ledd nr 1, ”opplysning om noens personlige forhold.” Typiske eksempler er opplysninger om at noen er kjent skyldig i straffbare forhold, om fysiske og psykiske helseforhold, opplysninger om oppvekst- og familieforhold. Bakgrunnen for at det er strenge regler for adgang til dokumenter i straffesaker, jf. straffeprosessloven § 28, er nettopp forekomsten av slike typer opplysninger.

Innenfor 60-årsfristen for taushetsplikten etter forvaltningsloven, må derfor Arkivverket som regel avslå krav om innsyn i denne typen opplysninger.

---

¹ Se SOMs sak 2002-0848 (dokument 4 2003-2004 s. 66 flg.): www.sivilombudsmannen.no/getfile.php/Filer/%C3%85rsmelding/Aarsmelding2003.pdf

3.4 Hvem kan få innsyn i taushetsbelagte opplysninger

Selv om opplysninger er underlagt taushetsplikt etter forvaltningsloven, åpner forvaltningsloven for innsyn i visse tilfeller. Vi skal nevne unntakene som er mest relevante for oss.

3.4.1 Innsyn for den opplysningen direkte gjelder, innsyn for parter

Taushetsplikt er ikke til hinder for å gi innsyn til den opplysningen direkte gjelder. Innsyn kan også gis til andre hvis den opplysningen gjelder samtykker til det, jf. § 13 a nr. 1.

Taushetsplikten skal verne om den opplysningen gjelder ved at forvaltningen ikke skal la opplysninger tilflyte andre. Det er derfor ikke grunn til å bevare taushet overfor den som opplysningen gjelder, og heller ikke hvis vedkommende ikke har noe imot at opplysninger gis ut.

Taushetsplikt er heller ikke til hinder for at opplysninger i en sak gjøres kjent for sakens parter eller deres representanter, jf. § 13 b nr. 1. Opplysningene kan kun brukes i den utstrekning det er nødvendig for å ivareta partens tarv i saken.

En som er part i en sak har etter forvaltningsloven § 18 *krav* på å få gjøre seg kjent med sakens dokumenter, også etter at det er truffet vedtak i saken. I henhold til § 19 annet ledd har parten likevel ikke krav på innsyn i opplysninger som gjelder en annen persons helseforhold eller andre forhold som av særlige grunner ikke bør meddeles videre, men mindre det er av vesentlig betydning for han/henne.

Disse bestemmelsene har gjort det mulig å gi vedkommende selv innsyn i egne saker. I tilfeller hvor de har samtykket, har innsyn også vært gitt til andre, typisk familie. Så lenge vedkommende har vært i live, har innsyn ikke blitt gitt til andre uten uttrykkelig samtykke. I situasjoner hvor vedkommende er død er det ikke mulig å innhente noe samtykke. I slike tilfeller har man i de fleste tilfeller vurdert etterkommere og nær familie på linje med parter, og derved gitt innsyn.

Gjennom årene har Arkivverket gitt innsyn i et stort antall landssviksaker til personer som har vært mer eller mindre direkte berørt av dem. I tilfeller hvor det forekommer opplysninger om tredjepersoner har disse opplysningene blitt sladdet. For andre enn dem opplysningene direkte gjelder har man heller ikke uten videre gitt innsyn i alle typer opplysninger. For eksempel gis det i praksis ikke innsyn i rettspsykiatriske erklæringer eller annen særlig sensitiv informasjon.

3.4.2 Innsyn for forskere

Et annet viktig unntak er adgangen til å gi taushetsbelagte opplysninger til bruk for forskning med hjemmel i forvaltningsloven § 13 d. Forvaltningsorganet kan stille nærmere vilkår for innsynet. Forvaltningsloven har en egen bestemmelse om taushetsplikt for forskere i § 13 e.

Med hjemmel i § 13 d har Riksarkivaren i vid grad gitt forskere innsyn i Landssvikarkivet og andre aktuelle arkiver.

Forskere som ønsker innsyn i taushetsbelagt materiale må gjøre rede for prosjektet, gi en prosjektbeskrivelse som gjør rede for prosjektets innhold og mål, omfang og varighet, forskningsmetoder og kilder som er tenkt brukt i prosjektet, samt om resultatene skal publiseres, eventuelt i hvilken form. Forskeren må oppgi vitenskapelig stilling eller på annen måte dokumentere sin forskningskompetanse. Studenter må legge ved bekreftelse fra sin faglige veileder. Det følger av dette at det ikke er adgang for Riksarkivaren til å gi innsyn til

journalister, filmskapere, forfattere og lignende yrkesgrupper som ønsker innsyn til bruk for sin virksomhet, men som ikke driver forskning i lovens forstand.

Ved innvilgelse av innsyn stilles som regel vilkår om at dokumenter og eventuelle kopier skal tilintetgjøres eller returneres til Riksarkivet. Det er forbudt for forskeren å ta kontakt med personene de taushetsbelagte opplysningene gjelder. Forskeren signerer en taushetserklæring hvor det fremgår at han/hun er kjent med taushetsplikten og at brudd på denne eller vilkår satt av Riksarkivaren er straffbart, jf. straffeloven § 121.

Riksarkivet leser ikke det som forskere skriver for å kontrollere at enkeltpersoner ikke kan identifiseres. Det følges heller ikke systematisk opp at forskeren faktisk tilintetgjør materiale de har fått tilgang til, og så videre.

Å føre en slik kontroll ville være en uoverkommelig oppgave og dessuten et lite tiltalende system. Systemet er og må være basert på tillit. Likevel vil arbeidsgruppa understreke betydningen av at vi legger opp systemer slik at enkeltmenneskers integritet og grunnleggende krav på respekt for privatlivets fred ivaretas. Når innsyn er gitt på vilkår om senere tilintetgjørelse av materialet og lojal overholdelse av taushetsplikten, er det uheldig om forskere bygger opp egne, private arkiv som stilles til rådighet for andre.

3.4.3 ...når ingen berettigede hensyn tilsier at opplysningene holdes hemmelig

I henhold til forvaltningsloven § 13 a nr. 3 er taushetsplikt ikke til hinder for at opplysninger brukes hvis ingen berettiget interesse tilsier at de holdes hemmelig, for eksempel når de er alminnelig kjent eller de er alminnelig tilgjengelig andre steder.

Selv om opplysningene er av en art som gjør at de omfattes av taushetsplikt, gir det liten mening å overholde taushetsplikten hvis opplysningene allerede er kjent. Hvis det fremkommer av en henvendelse at den som ber om innsyn er kjent med de sentrale opplysningene, kan det derfor i mange tilfeller gis innsyn. Det samme gjelder selv om opplysningene ikke er alminnelig kjent, men det er enkelt å få tilgang til dem gjennom åpne kilder.

En nokså praktisk situasjon er at opplysninger om enkeltpersoners forhold er blitt skrevet om i nyere litteratur eller er blitt offentlig kjent på annen måte. I slike tilfeller anses opplysningene som regel for å være alminnelig kjent, selv om ikke mange har kjøpt og lest boka.

For de tilfeller hvor familie og andre nærstående er kjent med opplysningene fra før, vil det være mest aktuelt å fortsatt betrakte opplysningene som taushetsbelagt, men gi familien innsyn etter andre bestemmelser hvis det er åpning for dette. I slike tilfeller er det ikke naturlig å si at opplysningen er alminnelig kjent. Det kan imidlertid fremholdes at det ikke foreligger berettigede hensyn for hemmelighold overfor dem som har bedt om innsyn.

3.5 Forlenging av taushetsplikten etter forvaltningslovforskriften § 11

Taushetsplikt etter forvaltningsloven varer ikke evig. I motsetning til for eksempel leger, som livet ut har taushetsplikt om sine pasienters forhold, er hovedregelen etter forvaltningsloven at taushetsplikten opphører etter 60 år, jf. forvaltningsloven § 13 c.

I forvaltningslovforskriften § 11 er det fastsatt en bestemmelse om *forlenget taushetsplikt i Arkivverket*:

”Når hensynet til personvern tilsier det, kan Riksarkivaren i det enkelte tilfelle bestemme at taushetsplikten for opplysninger i saker som oppbevares i Arkivverket,

skal gjelde ut over 60 år, eller ut over den frist som ellers gjelder for bortfall av taushetsplikt.”

Det er sparsomt med forarbeider som gir rettleiding om hvordan fullmakten skal brukes. Det kan derfor være nyttig å ta utgangspunkt i det som er sagt om taushetspliktens lengde mer generelt.

I Ot.prp. nr. 3 (1976–77) om endringer i forvaltningsloven knyttet til reglene om taushetsplikt, anføres blant annet følgende i spesialmotivene til § 13 c:

”*Kommunaldepartementet* har uttalt at perioden for taushetsplikt etter siste ledd burde være minst 75 år. Justisdepartementet har opprettholdt forslaget om at 60 år skal være normalperioden for bortfall av taushetsplikt. Behov for en lengre periode på særlige områder – f. eks. i skolesaker, og på andre saksområder som gjelder unge mennesker – kan i tilfelle imøtekommes gjennom særregler etter siste ledd første punktum.”

Slike særregler finnes i forvaltningslovforskriften § 10. I barnevernssaker og adopsjonssaker bortfaller taushetsplikten etter 100 år. Før 2006 var disse reglene ikke samordnet, og barnevernssaker hadde en taushetsplikt på 80 år.

I *Statsrådsforedrag. Forskrift til forvaltningsloven (forvaltningslovforskriften). Kongelig resolusjon. Statsråd Knut Storberget (Lovdata: PRE-2006-12-15-1456)* anføres blant annet følgende om forslaget til endringer med sikte på å samordne bestemmelsene:

”I høringsnotatet gikk departementet inn for å slå sammen disse to bestemmelsene. Departementet gikk videre inn for at taushetsplikten burde være like lang i adopsjonssaker og barnevernssaker (...) Om fristens lengde ble det uttalt at formålet må være å verne den opplysningene gjelder i hele personens levetid, og at 80 år da kan være for kort. Det ble derfor foreslått en lengde på 100 år.

(....)

Reglene om taushetspliktens lengde må bero på en avveining av ulike hensyn, herunder hensyn til personvernet, størst mulig tilgang for allmennheten til opplysninger om samfunnet og behovet for praktikable regler. Ved utformingen av en alminnelig regel om taushetspliktens lengde på de to avgrensede områdene det her gjelder, legger departementet avgjørende vekt på hensynet til personvern og hensynet til praktikable regler. Behovet for at allmennheten skal ha tilgang til opplysninger om samfunnet kan ivaretas gjennom bestemmelsen i forvaltningsloven § 13 d eller ved at opplysninger gir i anonymisert form. Det vises til forslaget § 10.”

I den samme resolusjonen foreslås å videreføre Riksarkivarens adgang til å forlenge taushetsplikten, uten at det sies noe mer om i hvilke tilfeller dette kan være aktuelt.

I praksis skjer forlengelse av taushetsplikten i forbindelse med krav om innsyn i saker. Forlengelse av taushetsplikt kan skje ”i det enkelte tilfellet”. Kravet til god forvaltningsskikk, at likeartede saker skal behandles likt og at saksbehandlingen skal være forutsigbar og ikke vilkårlig, gjør at grupper av saker ofte løses på samme måte. At forlengelse skal skje i hvert enkelt tilfelle innebærer likevel at man ikke kan forlenge taushetsplikten kollektivt for hele

arkivrekker. Det er nødvendig å gjennomgå hver enkelt sak og vurdere den konkret, før det eventuelt besluttes å forlenge taushetsplikten.

Riksarkivaren har lagt til grunn at det antakelig, på tilsvarende måte, foreligger et ansvar for å vurdere også spørsmålet om innsyn i hver enkelt sak. Riksarkivaren kan altså ikke uten videre fastslå at alle sakene i et arkiv hvor alle dokumenter er eldre enn 60 år, skal være fritt tilgjengelige uten forbehold. Riksarkivaren kan foreta en generell vurdering av spørsmålet om behovet for å forlenge taushetsplikten for visse typer opplysninger som finnes i bestemte arkiver, slik som for eksempel Landssvikarkivet. Men det er ikke er mulig å forutsi nøyaktig hvilke opplysninger som finnes, og ikke finnes, i hver enkelt sak. Det vil derfor uansett være nødvendig å ta forbehold om at det i enkelte saker vil kunne dukke opp opplysninger hvor personvernet gjør det påkrevd å forlenge taushetsplikten.

Hvis Riksarkivaren bestemmer at taushetsplikten skal forlenges, har det som konsekvens at innsyn ikke kan gis til enhver. Hvis det er adgang til å gi innsyn i taushetsbelagte opplysninger, fordi søkeren er for eksempel part eller forsker, så avkreves vedkommende et taushetsløfte før det gis innsyn.

Hvis innsynskravet kommer fra noen som ikke kan gis slik tilgang, må kravet avslås helt eller delvis. Avslag gis da under henvisning til offentlighetsloven § 13 som fastsetter at ”[o]pplysningar som er underlagde teieplikt i lov eller i medhald av lov, er unnatekne frå innsyn.” Som regel skjermes de taushetsbelagte opplysningene, mens det gis innsyn i resten av dokumentet. Imidlertid hender det at også resten av dokumentet unntas fra offentlighet med hjemmel i offentlighetsloven § 12. Bestemmelsen åpner for dette hvis resten av dokumentet alene vil gi et klart misvisende inntrykk av innholdet, hvis det vil være urimelig arbeidskrevende å skille ut de taushetsbelagte opplysningene, eller hvis de taushetsbelagte opplysningene utgjør den vesentligste delen av dokumentet.

Selve beslutningen etter forvaltningslovforskriften § 11 om å forlenge taushetsplikten kan ikke påklages. Avgjørelsen er ikke et enkeltvedtak og det er heller ikke vedtatt egne klagebestemmelser. Avslag på innsynskrav kan imidlertid påklages etter offentlighetsloven § 32. Hvis Arkivverket avslår et innsynskrav med hjemmel i offentlighetsloven § 13 og viser til at det foreligger taushetsplikt jf. forvaltningslovforskriften § 11, så kan avslaget påklages i henhold til offentlighetsloven § 32. Eventuelt avslag påklages til overordnet myndighet, som er Kulturdepartementet. Ved klagebehandlingen kan departementet prøve alle sider av saken, herunder Riksarkivarens skjønn ved avgjørelsen om å forlenge taushetsplikten.

4 Forlenging av taushetsplikten for saker i Landssvikarkivet – gjeldende praksis

4.1 Innledning

Dette kapitlet gjør rede for gjeldende praksis hos Riksarkivaren for bruk av forvaltningslovforskriften § 11 og adgangen til å forlenge taushetsplikten ut over 60 år for sakene i Landssvikarkivet. Det redegjøres for hvilke typer opplysninger som typisk har vært gjenstand for forlenget taushetsplikt og hvilke som ikke er det, samt for hvor lenge taushetsplikten utvides.

Sakene i Landssvikarkivet handler om straffbare forhold. Det er dokumentasjon knyttet til anmeldelse, pågripelse, etterforskning, eventuell domfellelse, straff og straffgjennomføring for

forhold som kom inn under landssvikanordningen, straffelovens bestemmelser om bistand til fienden mv. Sakene dreier seg om alt fra meget grove til det som det i dag er nærliggende å betegne som mer bagatellmessige handlinger.

Forvaltningslovens hovedregel er at tjenestemenn har taushetsplikt om det de får vite om ”noens personlige forhold”. Det anføres gjerne populært at personlige forhold omfatter slike opplysninger ”som det er vanlig å ville holde for seg selv.” At noen har vært mistenkt, siktet, tiltalt eller dømt for en straffbar handling er typisk slike opplysninger. Også personopplysningsloven § 2 nr. 8 definerer dette som sensitive personopplysninger.

Det har formodningen for seg at jo grovere et forhold er, jo mer vanlig er det å ville holde det for seg selv. Opplysning om at noen ble straffet for landssvik etter krigen har allerede i utgangspunktet vært vurdert som et meget sensitivt forhold. Taushetsplikten har vært forlenget relativt ofte, spesielt for mer alvorlige forhold.

Gjennomgangen under trekker opp noen hovedlinjer i Riksarkivarens praksis.

4.2 Saker og forhold hvor taushetsplikten typisk ikke forlenges

Ikke alle som ble dømt under landssvikoppgjøret ble dømt for veldig alvorlige forhold. Sett med dagens øyne var regelverket strengt, og det skulle ikke mye til for at handlinger og forhold ble definert som ”bistand til fienden.” Hvor forholdet ved utløpet av 60-årsfristen er blitt vurdert som mer bagatellmessig, har taushetsplikten ikke blitt forlenget. Synspunktet har vært at det ikke har gjort seg gjeldende tunge personvern hensyn i slike saker.

4.2.1 NS-medlemskap

Dette gjelder særlig de mange som ble dømt etter landssvikanordningen fordi de hadde vært medlem av Nasjonal Samling, men ellers ikke hadde gjort seg skyldig i andre straffbare forhold. Dette gjaldt om lag 26 000 personer.² Vanlige medlemmer som ikke hadde utført konkrete forræderihandlinger, fikk ikke frihetsstraff. De fikk som oftest en bot og tap av stemmerett i 10 år. Var vedkommende velstående og hadde mye penger, kunne det i tillegg være snakk om erstatningskrav. I november 1945 ba Riksadvokaten om at alle tilfeller av passivt medlemskap som var opphørt før 22. januar 1942 (da medlemskap i NS ble uttrykkelig kriminalisert), skulle forelegges ham før det ble truffet avgjørelse. I disse tilfellene ble det vanligvis gitt påtaleunntatelse.

Taushetsplikten har heller ikke blitt forlenget for opplysning om at noen hadde hatt et mer *aktivt* medlemskap i NS. Synspunktet her har vært at personvern hensyn i mindre grad bør gis gjennomslag for dem som har oppsøkt og opptrådt i offentlighetens lys ved å ha påtatt seg tillitsverv, hatt fremskutte posisjoner i partiet, drevet propagandavirksomhet eller liknende.

4.2.2 Straffbar handling i forbindelse med utøving av offentlig verv eller stilling

Taushetsplikten er ikke blitt forlenget for opplysninger om personer som ble dømt til straff for offentlig stillingsinnehav eller for handlinger begått i denne forbindelse. Synspunktet her har vært at personvern hensyn ikke bør tillegges særlig vekt for handlinger utført i forbindelse med offentlig tjeneste. Eksempler på dette er personer som i kraft av sitt NS-medlemskap lot seg innsette i offentlig verv eller stilling i forbindelse med den såkalte ”nyordningen”. Andre eksempler var medlemmer av kommunestyre eller andre folkevalgte organer som var med på å bevilge penger til Frontkjemperkontoret, eller som gjennom andre posisjoner og stillinger

---

² . Johs. Andenæs: ”Det vanskelige oppgjøret” s. 221 flg.

skaffet seg utilbørlige fordeler, så som ulovlig tilegnelse av eiendom og løsøre, for eksempel ved forvaltning av såkalte jødebo.

4.2.3 Arbeid for okkupasjonsmakten

Heller ikke at personer hadde utført arbeid for Reichskommissariat eller Organisation Todt, deltatt i tyskerarbeid, innehatt kontorstillinger, arbeidet med brevsensur og tolking, hatt tilknytning til N.S.K.K. («Det nasjonalsosialistiske motorkorps») har i seg selv vært vurdert som så sensitive forhold at personvern hensyn har tilsagt forlenget taushetsplikt.

4.2.3 Økonomisk landssvik

Taushetsplikt er videre ikke blitt forlenget for opplysning om at noen var blitt dømt for økonomisk landssvik. En har vurdert at personvern hensyn ikke er så sterkt til stede i saker som gjelder økonomisk landssvik som andre typer forhold. Samfunnsutviklingen har også gått i retning av å legge større vekt på at offentligheten har et berettiget krav på innsyn i saker knyttet til slik kriminalitet.

4.2.4 Henlagte saker

Hvor saken har endt med henleggelse, har taushetsplikten vanligvis ikke blitt forlenget. I utgangspunktet var det taushetsplikt for opplysningen om at vedkommende var mistenkt, siktet eller tiltalt for en straffbar handling. En har vurdert at det å være knyttet til en sak som endte med henleggelse ikke har vært et så sensitivt forhold at personvern hensyn har gjort det påkrevd å forlenge taushetsplikten. Hvis henleggelsen beror på for eksempel helsemessige forhold, har det likevel kunnet være aktuelt å forlenge taushetsplikten for andre opplysninger i saken enn de som gjelder selve det straffbare forholdet.

4.2.5 Opplysningene er alminnelig kjent eller tilgjengelige andre steder

Hvor opplysningene er alminnelig kjent eller lett tilgjengelige, for eksempel i litteraturen eller på Internett, følger det av forvaltningsloven § 13 tredje ledd nr. 3 at taushetsplikt ikke er til hinder for å gi innsyn i opplysningene. I slike tilfeller har taushetsplikten vanligvis ikke blitt forlenget.

4.3 Saker og forhold hvor taushetsplikten typisk blir forlenget

I kategorien opplysninger som typisk er gjenstand for forlenget taushetsplikt, finner vi først og fremst saker hvor noen ble dømt for aktiv og substansiell bistand til okkupasjonsmakten, ofte med våpen i hånd. At noen ble dømt for slike forhold antas å ha vært sterkt kompromitterende. Følgelig har det også gjort seg gjeldende sterke personvern hensyn.

Her er en oversikt over de mest aktuelle av denne typen forhold:

- Aktivt medlemskap eller tillitsverv i Hirden og i væpnede hirdavdelinger (hirdens alarmerhet, bedriftsvern, førergarden), Germanske SS Norge, teknisk nødhjelp, arbeidstjenesten, serbervakter, Werkschutz og lignende
- Frontkjempere, militæropplæring, sabotasje, sykepleiersker i tysk Røde Kors
- Tysk sikkerhetspoliti, statspolitiet, grensepoliti
- Tortur, vold, drap, ulovlig frihetsberøvelse, deltakelse i eksekusjoner
- Angiveri, kontakt med sikkerhetspolitiet
- Spionasje, Abwehr

I enkelte saker kan det være omstendigheter som gjør at forholdet, til tross for at det kommer inn under en av disse kategoriene, likevel ikke fremstår som særlig graverende. Det kan for eksempel være at man har hatt en mer perifer tilknytning eller uvesentlig rolle i den aktuelle handlingen. I så fall vil vurderingen kunne bli en annen.

Det kan her være verdt å minne om at forlengelse av taushetsplikten ikke har vært til hinder for forskerinnsyn og for innsyn for den opplysningen gjelder (og for deres barn). Begrensningene i adgangen til innsyn har primært vært av betydning for andre grupper av interessenter.

4.3.1 For hvor lang tid er taushetsplikten blitt forlenget?

Forvaltningsforskriften § 11 gir Riksarkivaren adgang til å bestemme ”at taushetsplikten ... skal gjelde ut over 60 år eller ut over den frist som ellers gjelder for bortfall av taushetsplikt.”

Det vanlige har vært å forlenge taushetsplikten fra 60 til 80 år. Konsekvensen av forlengelsen er at personer som ikke kommer inn under noen av de særlige unntakshjemlene i forvaltningsloven, ikke kan gis innsyn. De får beskjed om at taushetsplikten er forlenget til 80 år, og derved et signal om at de ikke kan gjøre seg håp om innsyn før denne fristen er nådd, tidligst.

Imidlertid er det lagt til grunn at spørsmålet om taushetspliktens lengde må vurderes konkret ved hvert nytt innsynskrav som kommer. Dersom en person søker innsyn i en sak hvor taushetsplikten for fem år siden ble forlenget til 80 år, så avvises ikke vedkommende automatisk, under henvisning til det tidligere forlengelsesvedtaket. Det blir gjort en ny vurdering av om det fortsatt er grunnlag for å opprettholde beslutningen om forlengelse. Det kan være at forholdene har endret seg og at behovet for å holde opplysningene hemmelige ikke lenger er til stede.

For forskere og parter som får innsyn mot signering av en taushetserklæring, legges til grunn at forlengelse til 80 år innebærer at taushetsplikten bortfaller når de 80 årene er gått.

Når et krav om innsyn kommer straks etter utløpet av den opprinnelige taushetsplikten på 60 år, synes gjerne en forlengelse med 20 år – til 80, som en rimelig løsning. Når innsynskravet kommer etter, la oss si 70 år, er det ikke åpenbart at eventuell forlengelse skal skje med 20 år. Da kan en forlengelse med 10 år fremstå som mer hensiktsmessig. Når det derimot kommer et krav om innsyn etter 75 år, så kan det virke som ”flisespikkeri” å forlenge taushetsplikten med fem år. Hvis hensynet til personvernet først er så sterkt til stede at det tilsier forlengelse av taushetsplikten, jf. forvaltningsforskriften § 11, så fremstår en forlengelse med fem år som så kort at det synes vanskelig å forsvare bruken av hjemmelen i det hele tatt. Hensynet til likebehandling tilsier likevel at taushetsfristen bør forlenges frem til 80 år også da. Dessuten kan en periode på fem år i realiteten utgjøre et ikke ubetydelig tidsrom, særlig dersom den personen opplysningene gjelder fortsatt er i live, og det anses som en berettiget interesse at taushetsplikten bør ivareta personvernet i personers hele levetid.

4.4 Forlengelse av taushetsplikt for andre typer opplysninger i landssviksakene enn de som gjelder det straffbare forholdet

Utgangspunktet i offentlighetsloven er at spørsmålet om taushetsplikt skal vurderes for hver enkelt opplysning. Det er ikke uten videre adgang til å unnta hele dokumentet fra offentlighet fordi om enkelte opplysninger er taushetsbelagte. Selv om en kommer til at det ikke er grunnlag for å forlenge taushetsplikten for opplysningene om det straffbare forholdet, kan det være aktuelt å vurdere forlenget taushetsplikt for andre typer opplysninger.

Som nevnt inneholder jo landssviksakene en lang rekke andre opplysninger, om andre typer forhold, knyttet til den dømte selv eller tredjepersoner. Også mye av dette er opplysninger om ”noens personlige forhold”. Riksarkivaren har et ansvar for å vurdere spørsmålet om eventuell

forlengelse av taushetsplikten også for slike opplysninger. Det hender at det gis innsyn i en sak, men at taushetsplikten for enkelte dokumenter og/eller opplysninger forlenges, og tas ut eller skjermes før saken utleveres til gjennomsyn.

I det følgende nevnes en del typer dokumenter/opplysninger som er vanlig å finne i landssviksakene og hvor det har vært vanlig å forlenge taushetsplikten.

4.4.1 Rettspsykiatriske erklæringer

I enkelte saker er det utarbeidet en eller flere rettspsykiatriske erklæringer. Erklæringene kan basere seg på rettspsykiatrisk observasjon i institusjon, foreliggende materiale/legeerklæringer og undersøkelser, eller begge deler. De kan derved ha et mer eller mindre nærgående preg. Uansett har denne typen dokumenter og opplysninger blitt betraktet som så sensitivt materiale at regelen har vært å forlenge taushetsplikten.

4.4.2 Andre typer helseopplysninger, familieforhold, oppvekst, bakgrunn. Opplysninger om tredjeperson

I mange saker knyttes det straffbare forholdet til og/eller forklares med vedkommendes psykiske helse, familie, oppvekst og bakgrunn for øvrig. Ved spørsmål om bakgrunnen for handlingen, hva som er en rimelig straffereaksjon og gjennomføringen av eventuell straff, er det ofte anførsler knyttet til denne typen forhold. I saken kan det ligge uttalelser fra leger eller andre behandlere, lærere, familie, ektefeller, naboer, venner mv. Uttalelser av denne art finnes også ofte i politiavhør. De kan dreie seg om alt fra forekomst av psykisk sykdom, alkoholisme og annet misbruk i familien, hendelser og opplevelser fra barndom og ungdom, skolegang, om vedkommendes karaktertrekk, sosiale ferdigheter, seksuelle legning og erfaringer og meget annet. Bakgrunnen for uttalelsene kan være så ymse; velment omsorg, ønske om å bidra til å oppklare en sak eller kanskje ønske om hevn. Noe avhengig av innholdet og hvor heldig/uheldig vedkommende kommer ut av det, har vanligvis taushetsplikten blitt forlenget for slike opplysninger.

I den grad uttalelser/dokumenter som dette inneholder sensitive opplysninger om utenforstående tredjeperson, noe som ikke er sjelden, har terskelen vært lav for å forlenge taushetsplikten for disse opplysningene.

Av og til skjedde det at det ble avsagt dom over flere personer samtidig, av prosessøkonomiske hensyn, men uten at deres forhold sto i noen innbyrdes sammenheng. I slike saker har innsynet vanligvis blitt avgrenset til det som gjelder den personen innsynskravet gjelder, mens opplysninger om tredjepersoner er blitt skjernet.

4.4.3 "Lister", rykter og løse påstander

Ulike steder i arkivet forekommer det lister med oversikt over personer som kunne knyttes til mer eller mindre sensitive forhold. Lister over hvem i bygda som hadde vært NS-medlem er et typisk eksempel. Det samme er oversikter over personer som hadde betalt bidrag til frontkjemperne, deltatt ved spesielle arrangementer eller hendelser og liknende.

Ofte er forholdene listen gjelder, ikke så sensitive at de i seg selv er grunnlag for forlengelse av taushetsplikten. Som nevnt foran er taushetsplikten ikke forlenget for opplysning om at en bestemt person ble straffet for å ha vært medlem i NS. Likevel har taushetsplikten som regel blitt forlenget for dokumenter som inneholder en *oppregning* av personer i bygda som (formentlig) hadde vært NS-medlemmer.

Betraktningen har dels gått på informasjonstettheten i et slikt dokument, og at listen kan sies å representere noe annet og mer enn summen av hver enkelt sak. Listene er en vei inn i saker man ellers ikke ville hatt foranledning til å be om innsyn i. Synspunktet har en parallell i straffeprosessloven § 28 tredje ledd som fastsetter følgende vedrørende krav om innsyn i straffedommer: *”Kravet kan alltid avslås hvis avgjørelsen er eldre enn fem år eller den som krever utskrift bare identifiserer avgjørelsen ved siktedes navn.”*

Dels er det på det rene at slike lister ikke på noen måter er ”kvalitetssikret”. De er ofte tilfeldige, upålitelige og således lite egnet til å bidra med objektiv kunnskap. Allmennhetens behov for kunnskap om samfunnet ivaretas ikke på noen spesielt god måte ved at det gis innsyn i denne typen dokumenter. Tvert i mot har en sett det som uheldig om slike opplysninger skulle gjøres til gjenstand for spredning.

Den samme begrunnelsen kan også anføres om tredjepersonsopplysninger som fremkommer i en del andre dokumenter. Det er helt uvisst om de opplysningene som fremkommer har bakgrunn i realiteter eller ikke.

De betraktninger som er gjort ovenfor gjelder også den såkalte Liste nr. 1, som er utgitt i trykk av et forlag mens arbeidsgruppa har vært i virksomhet. Arbeidsgruppa har notert seg at det har kommet mange reaksjoner på at dette har blitt gjort. Når dette skal sees fra Riksarkivarens side, vil arbeidsgruppa anføre at når et dokument har blitt gjort tilgjengelig på en slik måte, gir det liten mening å opprettholde taushetsplikt for Riksarkivets eksemplarer av det samme.

4.4.4 Tyskerjenter. Krigsbarn

Mange norske kvinner hadde mer intim kontakt med tyskere under krigen. De hadde ikke derved gjort seg skyldig i forhold som var straffbart etter straffeloven eller landssvikanordningen. At de ikke kunne forfølges strafferettslig, betød imidlertid ikke at de unngikk samfunnets reaksjoner og sanksjoner. Mange ble anmeldt til politiet som satte i gang etterforskning og brakte dem inn til avhør. En del kvinner ble internert ulike steder i landet, delvis begrunnet med behovet for å isolere personer med kjønnsykdommer og delvis med hensynet til deres personlige sikkerhet. Opplysninger om tyskerjentene og noe av det som skjedde med dem etter frigjøringen finnes spredt i forskjellige typer arkiver. Dette er materiale og opplysninger som er blitt vurdert som så personsensitivt at en har vurdert at personvern hensyn har gjort det påkrevd med forlengelse av taushetsplikten.

En regner med at om lag 9000 kvinner under og rett etter krigen fikk barn som hadde tysk far. En kvinne som var blitt gravid med en tysker kunne henvende seg til Abteilung Lebensborn og søke hjelp og støtte til seg og barnet. Mange av dem gjorde det, og informasjon om dem er dokumentert i det såkalte Lebensborn-arkivet. Her finnes opplysninger om mor, far og barnet og ofte også hva som skjedde videre. En del saker endte med adopsjon, her gjelder taushetsplikten i 100 år. Også i andre saker og arkiver kan det finnes opplysninger av denne typen. Dette er arkivmateriale en har vurdert som så personsensitivt at taushetsplikten er blitt forlenget ut over 60 år.

5 Fremmed rett

Denne gjennomgangen gjelder på hvilket tidspunkt opplysninger om noens private forhold som i utgangspunktet er taushetsbelagt, blir tilgjengelig for allmennheten. Det vil si når taushetsplikten bortfaller.

Forskeres adgang til opplysninger for forskningsformål og parters og andre nærståendes tilgang til opplysninger, er ikke gjennomgående omtalt. Alle landene har regler som sikrer dette.

5.1 Tyskland

Etter den tyske offentlighetsloven kan innsyn i sensitive personopplysninger kun gis etter uttrykkelig samtykke fra den opplysningene gjelder. For arkiver som er avlevert til det føderale arkivet, Bundesarchiv, reguleres spørsmål om innsyn i en egen lov, *Bundesarchivgesetz*. Forskere har i henhold til denne loven vid adgang til innsyn i avleverte arkiver. For tredjeparter som ikke er forskere, er personopplysninger først tilgjengelige når det er gått 30 år siden vedkommende døde. Hvis det ikke er mulig å fastslå dødsåret, gjelder sperrefristen i 110 år fra fødselen.

Deutsche Dienststelle (WASSt) er et forvaltningsorgan under delstaten Berlin som forvalter og driver saksbehandling på personellpapirer på 18 millioner soldater tilknyttet Wehrmacht og Waffen-SS mv. Antall saker går naturlig nok ned, og organet er på sikt tenkt avviklet og bestanden innlemmet i Bundesarchiv. WASSt kan utlevere personopplysninger til tredjepart i følgende tilfeller:

- 1) Når det foreligger samtykke fra den registrerte
eller
- 2) når det foreligger ”glaubhaftes Interesse” (troverdig interesse) i at opplysningen gis
og
  - a) nærmeste pårørende samtykker,
  - b) samtykke ikke kan innhentes eller
  - c) hensynet til å få fastslått en enkeltpersons skjebne overstiger hensynet til den registrertes beskyttelsesverdige interesse i vesentlig grad.

Som hovedregel anses den registrertes beskyttelsesverdige interesse å opphøre når det er gått 10 år siden vedkommendes død. Hvis dødsdatoen er ukjent, er fristen 90 år etter vedkommendes fødsel. Er fødselsdatoen ukjent, er fristen 70 år fra dokumentets dato. At disse fristene utløper og at den registrerte ikke lenger anses å ha noen beskyttelsesverdige interesse i hemmelighold, betyr ikke at opplysningene blir fritt tilgjengelige for enhver. Den som søker innsyn må fortsatt dokumentere ”glaubhaftes Interesse” for å få innsyn i arkivene.

5.2 USA

Freedom of Information Act (FOIA) gjelder for arkivsaker som oppbevares hos det amerikanske nasjonalarkivet. Avlevering til nasjonalarkivet skjer når det er gått 30 år eller mer fra dokumentets dato.

Utgangspunktet er at avleverte arkivsaker er offentlige. Det er fastsatt en rekke unntak, blant annet for *personnel and medical files and similar files* hvis utlevering vil utgjøre et åpenbart uberettiget inngrep i den enkeltes personvern (*clearly unwarranted invasion of personal privacy*).

Hovedregelen er ellers at personvernet opphører ved vedkommendes død. De etterlattes personvern (*survivor privacy*) er imidlertid et selvstendig hensyn som kan gi grunnlag for unntak fra offentlighet også etter vedkommendes død. Dette vil bero på en konkret vekting av hensynet til de etterlattes personvern mot hensynet til offentlighetens interesse.

Opplysninger som allerede er offentlig tilgjengelige (*in the public domain*), er ikke omfattet av personvernet.

Militære personellmapper blir fritt tilgjengelige 62 år etter tjenestens opphør. Dette gjelder også soldater som tjenestegjorde under 2. verdenskrig. For enkelte personer, *Persons of Exceptional Prominence*, blir mappen fritt tilgjengelig 10 år etter vedkommendes død, selv om 62-årsfristen ikke er nådd. ”*This "early" opening of the records to the public is based upon the desire of the National Archives and the DOD to make the records of historically significant individuals available for research. PEP records document the military service of Presidents, members of Congress and the Supreme Court; famous military leaders; decorated heroes; celebrities; and other cultural figures.*”³ Per 2014 er om lag 500 personer definert som såkalte PEP.

I 1999 ble det nedsatt en tverrsektoriell arbeidsgruppe hvis formål var å identifisere, anbefale for avgradering og tilgjengeliggjøre alle arkivsaker knyttet til krigsforbrytelser under 2. verdenskrig som fremdeles ikke var fritt tilgjengelige. Til tross for målsettingen om tilgjengeliggjøring, åpnet særlovgivningen også her for unntak hvis utlevering ville utgjøre et åpenbart uberettiget inngrep i den enkeltes personvern. Arbeidsgruppen avga sin sluttrapport i 2007 (se <http://www.archives.gov/iwg/reports/final-report-2007.pdf>).

5.2 Nederland

Utgangspunktet er at forvaltningens dokumenter er offentlige. Innsyn i sensitive personopplysninger gis bare hvis det er klart at det ikke vil krenke personvernet. Sensitive personopplysninger blir som hovedregel fritt tilgjengelige 75 år etter at dokumentet ble opprettet. Opplysningene er også fritt tilgjengelige hvis den opplysningene gjelder er dokumentert død, eller er født for mer enn 100 år siden. I henhold til arkivloven kan fristen for taushetsplikt forlenges ved avgjørelse fattet av Ministerrådet.

Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR) er det nederlandske ”Landssvikarkivet”. Det omfatter saker vedrørende om lag 310 000 personer. Personopplysninger i dette arkivet regnes som sensitive og er dermed underlagt begrenset innsyn i 75 år. Denne innsynsbegrensningen er fastsatt av det nederlandske justisdepartementet, som forvaltet arkivet før avlevering.

5.3 Sverige

Opplysninger om noens personlige forhold i offentlige dokumenter er som hovedregel taushetsbelagt i 70 år. Meninger er at fristens lengde normalt skal gi beskyttelse i et menneskes hele levetid. Fristen er en maksimumsfrist: Det skal i hvert enkelt tilfelle foretas en vurdering av om innsyn kan medføre skade. Det svenske regelverket har ikke bestemmelser som åpner for forlengelse av taushetsplikten.

I 2001 ble det, på bakgrunnen av offentlig debatt om Sveriges forhold til Tyskland og nazismen under andre verdenskrig, avgitt en utredning⁴ om lemping av taushetsplikten for materiale i Säkerhetspolisens arkiver fra denne tiden. Utredningen førte til at det ble vedtatt en egen unntaksbestemmelse i regelverket som fastsetter at det ikke lenger gjelder taushetsplikt for ”oppgift som hänför sig till [] verksamhet hos Säkerhetspolisen [], om uppgiften har införts i en allmän handling före år 1949.”

³ <http://www.archives.gov/veterans/military-service-records/about-service-records.html>

⁴ Ds 2001:8 <http://www.regeringen.se/content/1/c4/07/15/46d32397.pdf>

I utredningen anføres blant annet at: *”En huvudfråga har därvid varit hur Sverige hanterade misstänkta krigsförbrytare och kollaboratörer som kom till Sverige under eller efter kriget. Sådana frågor har, enligt många, aldrig blivit fullständigt utredda. Detta i sin tur anses vara en nackdel i strävanden att, med utgångspunkt i vårt förflutna, intensifiera den nutida kampen mot framväxande nynazism och främlingsfientlighet.”* Det ble videre vist til at det er vanskelig, kun med utgangspunkt i et skadekrav (slik hovedregelen ellers er), å vurdere om en opplysning er taushetsbelagt eller ikke. Derfor bør reglene, én gang for alle, fastsette ved hvilket seneste tidspunkt det ikke lenger skal anses å foreligge noen risiko for skade. Av prinsipielle årsaker har det vært ansett som viktig at loven angir en tidsgrense for når en allmenn handling aldri lenger kan være hemmelig.

Innskrenkningen i taushetsplikten omfatter ikke bare opplysninger knyttet til krigen og forholdet til Tyskland, men også alle andre typer opplysninger i Säkerhetspolisens arkiv fra aktuelle tidsrom. Følgende ble anført om dette i lovforslaget:

”Det är främst frågan om svenska myndigheters och enskilda svenskars förhållningssätt till Tyskland och nazismen under andra världskriget som har motiverat översynen av sekretessen för tidsperioden. I det material som träffas av förslaget finns det många uppgifter som inte har någon beröring med vare sig andra världskriget eller exempelvis nazistiska organisationer.

Det framstår av det skälet som rimligt om man från sekretess kunde undanta enbart uppgifter som har anknytning till nazismen och Tyskland. Mot en sådan ordning talar emellertid att det är svårt att entydigt precisera vilka uppgifter som närmare bestämt skulle avses med en sådan avgränsning. Det skulle, även om en sådan precisering var möjlig, vara förenat med betydande svårigheter att, med den omfattande dokumentation som finns hos Säkerhetspolisen, i praktiken särskilja dessa uppgifter från andra.

Regeringen anser därför att avgränsningen av sekretessundantagets räckvidd skall göras med utgångspunkt i uppgifternas ålder och inte deras innehåll.

At konsekvensene ville kunne oppleves som ubehagelige for berørte personer som fortsatt måtte være i live, kunne ikke være avgjørende. Det ble vist til blant annet følgende:

”Det finns förvisso en risk för att personer som ännu är i livet kan drabbas av obehag om sekretessen för handlingar avskaffas på det föreslagna sättet. Regeringen bedömer emellertid att denna risk inte är så stor eller beaktansvärd att den kan få vara utslagsgivande för om sådana lättnader i sekretessen som det nu är fråga om skall komma till stånd eller inte. Det kan i vissa fall t.o.m. vara en fördel att uppgifterna blir kända medan inblandade personer fortfarande lever. Detta ger utpekade personer möjlighet att bemöta de påståenden som görs om dem och ökar möjligheterna att avslöja felaktigheter i de utlämnade uppgifterna. En ökad öppenhet kan också ha det goda med sig att obefogade misstankar skulle kunna avfärdas mot dem som visar sig ha varit oskyldiga till påstådda missgärningar eller t.o.m. aktivt motverkat sådana, kanske medan de själva ännu är i livet.”

5.4 Danmark

Arkivloven fastsetter regler om adgangen til innsyn i eldre arkiver avlevert til Statens arkiver. Dokumenter med opplysninger om enkeltpersoners private forhold er ikke tilgjengelige før de er 75 år gamle. Taushetsplikten opphører således etter 75 år. Også saker fra okkupasjonen og rettsoppjøret etterpå kommer inn under denne regelen. Fristen regnes fra siste innførsel i protokollen eller siste dokument i saken. Den arkivskapende myndighet kan vedta å forlenge fristen hvis forholdene taler for det, etter at saken er drøftet med det mottakende arkiv. Slik

forlengelse er vedtatt kun en gang, nemlig i forbindelse med avlevering av ”det psykiatriske centralregister”.

For visse arkivstykker i forbindelse med krigen er det fastsatt en særskilt frist på 80 år. Dette gjelder arkivene etter politiets etterretningstjeneste, forsvarrets etterretningstjeneste samt kontraetterretningsstoff i arkivet etter den illegale etterretningstjeneste i Sverige (”Stockholm-arkivet”).

Ellers kan det være verdt å merke seg at i Danmark er adgangen til å tillate bruk av taushetsbelagt materiale i arkivene ikke avgrenset til å gjelde forskere og forskningsformål. Enhver kan søke Riksarkivaren om innsyn. Riksarkivaren kan imidlertid fastsette nærmere vilkår på bakgrunn av typen opplysninger og formålet med innsynet. Det kan stilles vilkår om at opplysningene ikke skal bringes videre, at angjeldende personer ikke skal kontaktes mv.

5.5 Finland

Lag om offentlighet i myndigheternas verksamhet fastsetter at opplysninger om noens personlige forhold er taushetsbelagt inntil det er gått 50 år fra vedkommendes død. Hvis det er usikkert om vedkommende er død, eller opplysning om dødstidspunkt ikke foreligger, gjelder taushetsplikten i 100 år regnet fra opplysningenes alder. Det er adgang for statsrådet til å forlenge taushetsplikten med inntil 30 år hvis det ved utløpet av fristen viser seg at offentlighet vil medføre ”betydande olägenhet” for de interesser taushetsplikten skal beskytte.

For opplysninger i domstolene er det egne regler. Her er opplysninger om noens personlige forhold taushetsbelagt i 60 år. Begrunnelsen for at fristen er kortere enn det som gjelder for opplysninger i forvaltningen, er behovet for åpenhet i rettspleien. Likevel kan den opplysningene gjelder søke domstolen om forlengelse av fristen. Fristen kan forlenges med inntil 60 år på samme vilkår som statsrådet kan forlenge taushetsplikt etter offentlighetsloven.

5.6 Island

Offentlighetsloven og arkivloven danner sammen en juridisk enhet som regulerer allmennhetens rett til innsyn i opplysninger i den offentlige forvaltning. Innsyn i dokumenter som er yngre enn 30 år reguleres av offentlighetsloven. Innsyn i dokumenter som er eldre enn 30 år reguleres av arkivloven. Så snart dokumenter er blitt 30 år gamle har allmennheten rett til innsyn i tråd med bestemmelser i arkivloven, uavhengig av hvor dokumentene befinner seg.

Personsensitive opplysninger i offentlige dokumenter er taushetsbelagte i 80 år etter dokumentets tilblivelse. For sykejournaler gjelder taushetsplikt i 100 år etter siste innførsel, deretter er det adgang til offentlig innsyn.

Nasjonalarkivaren kan fastsette taushetsplikt i opp til 110 år for personfølsomme opplysninger om personer som fortsatt lever. Bestemmelsen er begrunnet med at folk lever lengre enn før. Man mener det er naturlig at følsomme dokumenter ikke blir gjort offentlig tilgjengelig så lenge personene de angår lever. I et nytt lovforslag foreslås det at denne myndigheten skal ligge hos den som er leder av et offentlig arkiv, nærmere bestemt Nasjonalarkivet eller regionalt arkiv. I tillegg til å gjelde personfølsomme data kan det også gjelde allmennhetens interesser uten nærmere definisjon.⁵

---

⁵ Opplyst fra Nasjonalarkivaren i Island.

5.7 Oppsummering og sammenstilling

Gjennomgangen viser at Norge, med taushetsplikt som bortfaller etter 60 år, er landet med den korteste fristen. På den annen side har den norske riksarkivaren adgang til å forlenge fristene etter fritt skjønn, for en ikke nærmere angitt periode.

Flere land har regler om bortfall av taushetsplikt som er knyttet til angjeldende persons død. Dette gjelder Tyskland, USA, Nederland og Finland. Norge, Sverige, Danmark og Island tar utgangspunkt i opplysningenes alder, uavhengig av om den personen opplysningene gjelder lever eller er død. Island har imidlertid mulighet for å forlenge taushetsplikten for opplysninger om personer som fortsatt lever.

De fleste land synes å operere med frister av en lengde som skal sikre at den opplysningene gjelder skal være beskyttet mot innsyn i hele sin levetid. Det kan være verdt å nevne at forvaltningsloven § 13 c om bortfall av taushetsplikt etter 60 år ble fastsatt i 1977. Forventet levealder i Norge i perioden 1966-70 var 76,8 år for kvinner og 71,1 år for menn. I 2012 var forventet levealder økt til 83,4 år for kvinner og 79,4 år for menn.

<i>Land</i>	<i>Hovedregel om når taushetsplikt bortfaller</i>	<i>Særregler</i>
Norge	60 år regnet fra dokumentets dato	100 år for adopsjonssaker og barnevernssaker. Riksarkivaren kan forlenge taushetsplikten for saker i Arkivverket.
Tyskland	30 år etter vedkommendes død. 110 år etter opplysningens alder hvis det er usikkert om vedkommende er død	
USA	Ved vedkommendes død	Kan fastsettes unntak av hensyn til ”survivor privacy” Militære personellmapper – 62 år etter tjenestens opphør.
Nederland	75 år regnet fra dokumentets dato Ved vedkommendes død 100 år etter vedkommendes fødsel	Ministerrådet kan forlenge taushetsplikten for saker i ”Landssvikarkivet”.
Sverige	70 år	Unntak fra alminnelige regler om taushetsplikt for opplysninger i SÄPOS arkiver fra før 1949.
Danmark	75 år	Arkivskaper kan fastsette forlenget frist ved avleveringen av arkivet. (Adgangen brukt kun én gang.)
Finland	50 år etter vedkommendes død. 100 år etter opplysningens alder hvis det er usikkert om vedkommende er død 60 år for opplysninger hos domstolene	Domstolen kan forlenge fristen med inntil 60 år.
Island	80 år regnet fra dokumentets dato	Sykejournaler 100 år etter siste innførsel. Nasjonalarkivaren kan forlenge taushetsplikten i inntil 110 år hvis personen fortsatt lever.

6 Personvern. Ytrings- og informasjonsfrihet

6.1 Innledning

Riksarkivaren kan forlenge taushetsplikten ”når hensynet til personvern tilsier det”, jf. forvaltningslovsforskriften § 11. Begrepet personvern er ikke entydig og forskriften definerer det ikke nærmere.

Datatilsynet skriver blant annet følgende om personvern på sine hjemmesider:

”Uten retten til å ha et privatliv vil det ikke være mulig for det enkelte menneske å skape seg et rom til å utvikle refleksjoner og vurderinger på et selvstendig grunnlag, uten å bli forstyrret eller kontrollert av andre .... Personvern er ikke bare en viktig menneskerettighet som skal sikre hensynet til den enkeltes personlige integritet og privatliv. Personvern er også viktig for å sikre felles goder i et demokratisk samfunn .... Et dårlig ivaretatt personvern vil også sette demokratiet i fare ved at borgerne begrenser sin deltakelse i åpen meningsutveksling og politisk aktivitet .... Personvernbegrepet refererer ikke bare til vernet av privatlivets fred og den enkeltes personlige integritet. I norsk forståelse innebærer begrepet i stor grad også vernet av individers rett til å ha innflytelse på bruk og spredning av personopplysninger om seg selv. Den enkelte skal i størst mulig grad kunne bestemme over egne personopplysninger.”⁶

Personvernet skal sikre demokratiske verdier ved å gi borgerne mulighet for å utvikle refleksjoner på selvstendig grunnlag og delta i åpen meningsutveksling. Samtidig skal det ivareta hvert enkelt menneskes behov for en privat sfære og å ha en viss kontroll med egne personopplysninger.

Av og til er det påkrevd å dele personopplysninger med det offentlige. Det kan for eksempel være i forbindelse med søknad eller krav rettet til den offentlige forvaltningen eller et mellomværende med strafferettsapparatet. Som borgere legger vi til grunn at det offentlige ikke misbruker opplysningene, eller bruker dem i større utstrekning eller i andre sammenhenger enn det som er nødvendig for å avgjøre den aktuelle saken. Dette er bakgrunnen for at offentlige myndigheter har taushetsplikt om det de gjennom tjenesten får vite om noens private forhold. Taushetsplikten skal bygge tillit mellom innbyggere og forvaltning.

Hensynet til personvern kan komme i konflikt med andre viktige og legitime hensyn. Grunnloven § 100 skal sikre oss alle retten til å meddele og motta opplysninger, ideer eller budskap. Bestemmelsen viser til at ytringsfrihetens begrunnelse er ”Sandhedssøgen, Demokrati og Individets frie Meningsdannelse”, og pålegger offentlige myndigheter å legge til rette for en opplyst offentlig samtale. Personvern i form av en privat og uforstyrret sfære til å utvikle refleksjoner og vurderinger på selvstendig grunnlag, er en nødvendig forutsetning for dette.

Imidlertid er det også en nødvendig forutsetning at vi kan skaffe oss informasjon om samfunnet og om samfunnsforhold. Et viktig grunnlag for dette er retten til innsyn i og kunnskap om det offentliges virksomhet. Paragraf 100 fastslår at enhver har rett til innsyn i statens og kommunenes akter og til å følge forhandlingene i rettsmøter og folkevalgte organer.

---

⁶ <http://www.datatilsynet.no/personvern/Hva-er-personvern/>

Begrensninger i disse rettighetene kan bare skje av hensyn til personvern og andre tungtveiende grunner.

Offentlige organer har plikt til å arkivere og bevare dokumenter som er blitt til som ledd i deres virksomhet. Arkivloven § 1 fastsetter at dens formål er å sikre arkiver som har vesentlig kulturell eller forskningsmessig verdi eller som inneholder rettslig eller viktig forvaltningsmessig dokumentasjon, slik at disse kan bli tatt vare på og gjort tilgjengelig for ettertiden. Offentlige arkiver inneholder store mengder personopplysninger. Disse opplysningene skal ikke slettes, men bevares, blant annet fordi de dokumenterer offentlige organers virksomhet og vil kunne utgjøre vesentlige bidrag til en opplyst offentlig samtale.

Landssvikarkivet er eksempel på et arkiv med meget høy bevaringsverdi og som samtidig inneholder mange og til dels sensitive personopplysninger.

Spørsmålet blir da hvilke hensyn som veier tyngst, allmennhetens rett til kunnskap og innsyn, eller personvernet til dem opplysningene gjelder?

6.2 Hvilke personvern hensyn kan tilsi fortsatt taushetsplikt etter 60 år?

Taushetsplikten etter forvaltningsloven opphører i utgangpunktet etter 60 år. I mange tilfeller bidrar en distanse i tid på 60 år til at forholdet ikke fremstår som sensitivt på samme måte som da det var "ferskt". Samfunnets syn på et forhold kan endres over tid. Ikke sjelden vil den personen som opplysningene gjelder, være død innen utløpet av taushetsplikten.

Men omstendighetene kan også tilsi at de hensynene som begrunnet taushetsplikten i utgangpunktet, fortsatt er til stede etter 60 år. Særlig aktuelt er dette hvis den eller de personene som opplysningene gjelder, fortsatt er i live.

Straffbare forhold

Norsk straffelovgivning og kriminalpolitikk legger stor vekt på hensynet til lovbruyeres rehabilitering. Den dømte skal gis mulighet for å sone, gjøre opp, legge saken bak seg og gå videre som en god og nyttig samfunnsborger. Dette er noe av bakgrunnen for straffeprosesslovens restriktive regler for innsyn i avsluttede straffesaker og -dommer. Etter 60 år er hensynet til vedkommendes rehabilitering ikke lenger relevant. Ikke desto mindre vil det antakelig kunne oppleves både urettferdig og ubehagelig at det blåses nytt liv i forhold som har vært ansett som avsluttet og oppgjort i så lang tid som 60 år. Det kan fremstå som urimelig at den som har levd et lovlydig liv siden, skal få sitt omdømme svertet ved at "gamle synder" trekkes frem. Hensynet til personvernet taler for at man skal skjermes for dette.

Andre typer opplysninger, oppvekst-, familie- og helseforhold

Opplysninger om familiebakgrunn, oppvekst og noen typer helseforhold vil ofte være lite sensitive etter 60 år. Som regel er opplysningene lite sensitive allerede i utgangpunktet. Selv om de er personlige og private, er de etter sin art alminnelige og ikke spesielt belastende å bli forbundet med. I andre tilfeller kan opplysninger som er meget sensitive på ett tidspunkt, miste karakteren av dette med tiden. Det kan for eksempel være opplysninger om forbigående sykdom, skilsmisse, økonomiske problemer mv.

Noen forhold er imidlertid av en art som gjør at sensitiviteten i dem vedvarer og er aktuelle selv etter lang tid. Det kan være tilfelle for opplysninger om kronisk sykdom eller diagnose, arvelig disposisjon for psykisk sykdom, vedvarende rusproblemer, kjønnssykdom ol. I slike tilfeller kan hensynet til personvernet etter omstendighetene være relevant selv etter 60 år.

Har avdøde personer rett til personvern?

Et spørsmål er om formuleringen i forvaltningslovforskriften § 11, ”når hensynet til personvernet tilsier det”, også tar sikte på å etablere et vern for avdøde personer.

Taushetsplikten etter forvaltningsloven varer i 60 år. Det tas ikke forbehold for det tilfelle at vedkommende person dør innen utløpet av fristen. Forvaltningsloven § 13 a nr. 3 fastsetter imidlertid at taushetsbelagte opplysninger kan gis ut hvis ingen berettiget interesse tilsier at de holdes hemmelig. At den opplysningen gjelder er død, er et relevant hensyn i denne vurderingen. Det kan antakelig likevel ikke uten videre legges til grunn at den berettigede interessen i hemmelighold alltid bortfaller så snart noen er død.

Vi får anta at en person som er død, ikke vil oppleve noen ubehageligheter ved at opplysninger om vedkommende blir kjent. På den annen side kan det hevdes at man, mens man lever, kan ha en beskyttelsesverdig interesse i å vite at opplysninger om ens personlige forhold ikke blir offentlig kjent straks man er død. Hvis denne interessen skal gis effektiv beskyttelse, må personvernet og taushetsplikten håndheves også etter at noen er død. Behovet for vern vil imidlertid bli mindre desto lengre tid det går etter at personen døde.⁷

Regelverket som er vedtatt for Norsk helsearkiv er et eksempel på at det er gitt gjennomslag for synspunktet om at enkeltpersoner har behov for visshet om at opplysninger om dem heller ikke skal bli kjent etter døden. Taushetsplikten for journaler som er avlevert til Norsk helsearkiv gjelder helt uten tidsbegrensning⁸.

Personvern hensyn for nærstående, familie og etterkommere

Forvaltningslovforskriften § 11 åpner for forlengelse av taushetsplikten når ”hensynet til personvernet tilsier det.” Innebærer dette at en også kan se hen til *andre* personers personvern?

Det er lett å ha forståelse for at nære pårørende, familie og barn til dem opplysningene direkte gjelder, vil kunne oppleve det som vanskelig at følsomme opplysninger om deres nærstående blir offentlig kjent. Det kan være leit at ettermælet til noen man har vært glad i, ”svertes”. Det fremstår ikke som naturlig å se dette som et spørsmål om nærstående og etterfølgeres personvern. Det kan imidlertid være at nærstående vil oppleve det som om deres eget omdømme svertes dersom ufordelaktige og belastende opplysninger om avdøde som tidligere har vært taushetsbelagt, plutselig skal bli kjent. Er dette forholdet relevant?

Forvaltningsloven § 13 a nr. 1 fastsetter at en kan se bort fra taushetsplikten dersom den opplysningene gjelder samtykker til at opplysningene gis ut. Det er ikke noe vilkår at vedkommendes nærstående skal konsulteres først. Det tas således ikke hensyn til nærstående mens personen lever.

---

⁷ Synspunktet er fremmet av Preben Falck, ”Personvern som menneskerett - Den europeiske menneskerettighetskonvensjon artikkel 8 som skranke for innsamling, behandling og bruk av personopplysninger”. Det juridiske fakultet, Universitetet i Bergen, Særoppgave, Skriftserie nr 56 1995 <http://www.fou.uib.no/fd/1996/h/600005/index.htm>

⁸ Prop. 99 L (2011–2012) Endringer i helseregisterlova mv. (etablering av Norsk helsearkiv m.m.) pkt 3.5.5 <http://www.regjeringen.no/nn/dep/hod/Dokument/proposisjonar-og-meldingar/prop/2011-2012/prop-99-l-20112012.html?id=679648>

Hvem ”eier” opplysninger om døde personer? Det er ikke uten videre gitt at barn har rett til innsyn i taushetsbelagte opplysninger om foreldre, eller at andre familiemedlemmer kan kreve innsyn i opplysninger bare fordi vedkommende er død.

Det kan dessuten være forskjellig hvordan ulike pårørende vil reagere på at opplysninger om døde personer blir kjent. Noen familier har et avklart og åpent forhold til dette. Andre kan ønske å holde ting skjult, og vil kunne oppleve det som svært urimelig at utenforstående skal få tilgang til denne type opplysninger.

Det vil være vanskelig å treffe vedtak i saker om innsyn basert på individuelle vurderinger av hver enkelt familie, enn si hvert enkelt familiemedlem. En slik praksis vil ikke bare være praktisk krevende, men også føre til uensartet og uforutsigbar praksis. Arbeidsgruppa mener derfor at pårørendes subjektive opplevelse er lite egnet som vurderingsfaktor, og at hensynet til de etterlatte/pårørende vanskelig kan legges til grunn som et avgjørende moment.

Hensynet til etterlatte/pårørende er også et moment som nødvendigvis får svekket relevans over tid. I dag vil eventuelle pårørende og etterslekt ikke lenger ha den samme umiddelbare og tette kobling mot gjerningsmannen og den historiske konteksten, som i samtid og nær etterkrigstid. Den stigmatiserende effekten av offentlig omtale vil bli svekket med avstand i både tid og slektskap. Alt dette taler for at Arkivverket ikke lenger bør vurdere forlengelse i de tilfeller hvor man vet, eller regner som sannsynlig at vedkommende person er død.

6.3 Hensynet til ytrings- og informasjonsfriheten

I henhold til forvaltningslovsforskriften § 11 kan taushetsplikten forlenges når hensynet til personvernet tilsier det. Ved den skjønnsmessige vurderingen skal hensynet til personvernet veies mot hensynet til ytrings- og informasjonsfriheten, som nyter særskilt beskyttelse etter Grunnloven § 100. Hvilke hensyn kan så anføres for at det skal gis innsyn i opplysninger om noens personlige forhold – opplysninger som i utgangspunktet har vært omfattet av taushetsplikt?

Landssvikarkivet dokumenterer en sentral del av det oppgjøret nasjonen Norge tok med krigen og hendelsene gjennom krigsårene. Kunnskap om landssvikoppjøret er av grunnleggende betydning og av vesentlig interesse for alle som er opptatt av vårt lands historie og utvikling. Analyse, innsikt og forståelse av skjellsettende hendelser i en nasjons historie er viktig for forståelse både av fortiden og nåtiden og setter oss i stand til å gjøre kloke valg i fremtiden.

Jo større kilde- og faktagrunnlaget er, jo bedre er mulighetene for å komme frem til korrekte analyser. Et fullstendig kildegrunnlag gjør det også vanskeligere å komme unna med halvsannheter og feilslutninger basert på ufullstendige fakta.

Taushetsplikten har virket til at mye av kildegrunnlaget har vært utilgjengelig for alminnelig offentlig innsyn. Jo lenger tid det går uten at allmennheten slipper til, jo sterkere blir behovet for innsyn.

Rettsoppjøret besto av en lang rekke enkeltprosesser. Noen prosesser gjaldt personer i offentlig stillinger, men de fleste gjaldt privatpersoner. Selv om sakene gjelder privatpersoner, er en dom for landssvik også i høyeste grad et offentlig anliggende. Landssvikarkivet er slik sett ikke først og fremst et arkiv over noens private forhold. Hvis man skal komme til bunns i

rettsoppjøret, kommer en ikke utenom enkeltsakene. Det er nettopp i de mange enkeltsakene at det store bildet kommer til syne.

Kan behovet for innsyn ivaretas ved forskerinnsyn?

Innenfor 60-årsfristen for taushetsplikten forutsettes at ”behovet for at allmennheten skal ha tilgang til opplysninger om samfunnet”⁹, skal ivaretas gjennom bestemmelsene i forvaltningsloven § 13 d om innsyn for forskere.

Forskningen har stått for viktige bidrag til forståelse og erkjennelse. Idealet må imidlertid være at alle som ønsker det skal ha muligheten til selv å søke informasjon og kunnskap, direkte fra kildene, som grunnlag for både individuell og sosial meningsdannelse, slik både Grunnloven og offentlighetsloven bygger på. Også andre enn rent akademiske forskere vil kunne bidra til dette gjennom for eksempel journalistikk, bygdehistorie, familiekrøniker, litteratur, film og andre kunstneriske uttrykk med mer.

7 Arbeidsgruppas tilrådinger. Forslag til kriterier

7.1 Innledning og hovedkonklusjoner

Grunnloven § 100 gir hovedreglene om yttrings- og informasjonsfrihet, og pålegger staten å legge til rette for en opplyst offentlig samtale. Samtidig åpner bestemmelsen for visse unntak ut fra hensyn til personvernet og andre tungtveiende grunner.

I de snart 70 år som er gått siden frigjøringen, har personvernet blitt tillagt betydelig vekt ved vurderingen av spørsmål om innsyn i Landssvikarkivet mv. Riksarkivaren har forlenget den alminnelige taushetsplikten i mange av sakene. Tusenvis av berørte enkeltpersoner er dermed blitt vernet mot at deres fortid er blitt offentlig eksponert i større grad enn de selv har ønsket.

Landssvikarkivet har likevel vært tilgjengelig for forskning og utredning og blitt stilt til rådighet for forskere og studenter, offentlige granskingsutvalg mv slik forvaltningsloven åpner for. Arkivet har vært mye brukt av forskere. Det er også blitt gitt utstrakt partsinnsyn.

Allmennheten har likevel ikke selv hatt direkte adgang til sentral og viktig dokumentasjon om hvordan Norge håndterte rettsoppjøret etter krigen, og implisitt heller ikke til vesentlige deler av kildene til norsk historie under okkupasjonen. Men at arkivet har vært lukket for alminnelig innsyn i snart 70 år, betyr ikke at behovet for eller berettigelsen av offentlig innsyn er blitt mindre. Tvert i mot kan det hevdes at argumentene mot innsyn blir svakere jo flere år som går. Kildene fra okkupasjonstida er en svært viktig del av det norske samfunnets felles historie. Med krigen på god avstand blir dette en stadig tydeligere dimensjon ved materialet.

Forlengelse av taushetsplikten innebærer i praksis en favorisering av profesjonelle forskere – fordi det bare er disse som blir innvilget tilgang til taushetsbelagt materiale. Men journalisten kan være en like viktig historiefordrager som forskeren. Derfor kan det virke urimelig å bruke en manglende formell akademisk kompetanse og/eller annerledes formidlingsmåte som begrunnelse for å gjøre kildene mindre tilgjengelig for denne type bruk. Helt generelt er det neppe heller grunn til å anta at journalistisk bruk av materialet vil være personvernmessig mer lemfeldig enn forskningsmessig bruk. Dette gjelder selv om vi tar hensyn til massemedias tendens til å «vinkle» på enkeltpersoner.

---

⁹ Jf. Statsrådsforedrag. *Forskrift til forvaltningsloven (forvaltningslovforskriften). Kongelig resolusjon. Statsråd Knut Storberget (Lovdata: PRE-2006-12-15-1456)*. Rapporten kap. 3.5

Også et annet forhold taler for å frigi arkivene i større grad. Åpne kilder er et botemiddel mot feilaktige opplysninger og spekulasjoner, og et virkemiddel for opplyst og informert debatt om vanskelige historiske tema, som krigs- og okkupasjonstiden inneholder så mange av. Vi har flere eksempler på at strid rundt bokutgivelser som følge av uklar kildesituasjon og kildebruk trolig kunne ha vært unngått dersom kildene var lettere tilgjengelig for de som hadde behov for dem. Her kan det for øvrig nevnes at nettopp hensynet til den informerte debatt var et hovedargument da man i Sverige forkortet sperrefristen på noen av landets arkiver fra samme tidsrom.

Et tredje forhold som tilsier større åpenhet, er den rikholdige og vedvarende strømmen av bokutgivelser og andre publikasjoner om krigen. Svært mye må nå sies å være allment kjent eller tilgjengelig, slik at behovet for å skjermes arkivopplysninger er tilsvarende redusert.

Ytterligere et argument er at forlengelse av taushetsplikten er basert på skjønn. Desto mer forlengelse, desto mer skjønn. Dermed blir det også mindre forutsigbarhet og større rom for forskjellsbehandling av arkivbrukerne. Dette unngår man ved i større grad å frigi arkivene.

For Arkivverket er det grunnleggende viktig å ivareta personvernet og hindre at personsensitiv informasjon slippes ut uten en tilstrekkelig god begrunnelse. Men det må legges vekt på at lovgiver har satt den alminnelige taushetsplikt til 60 år, og personvernbestemmelsene må ikke praktiseres i strid med alminnelige prinsipper om åpenhet og om tilgang til informasjon om spørsmål som er viktige for samfunnet. For landssviksakene har dette fått økende aktualitet etter som tiden har gått.

Slik arbeidsgruppa ser det, er de personvern hensyn som gjør seg gjeldende i dag, ikke av en slik karakter eller av en slik vekt at de kan oppveie hensynet til ytrings- og informasjonsfrihet, tilgangen til historisk kildemateriale og verdien av opplyst offentlig debatt. Arbeidsgruppa mener at en totalvurdering nå tilsier at Landssvikarkivet bør åpnes for alminnelig innsyn.

For de enkeltpersonene sakene direkte gjelder og som fortsatt er i live, vil det kunne virke urimelig at gamle sår skal rippes opp igjen. Noen av deres slektninger vil kunne føle det på samme måte. Arbeidsgruppa mener imidlertid at dette ikke bør tillegges avgjørende vekt og føre til ytterligere forlengelse av taushetsplikten. De det gjelder har allerede nytt godt av en beskyttelse som går ut over den tid lovverket i utgangspunktet fastsetter.

I mai 2015 er det 70 år siden frigjøringen og like lenge siden landssvikoppgjøret startet. Arbeidsgruppas hovedkonklusjon og tilråding til Riksarkivaren er at 2015 bør bli det året det åpnes for alminnelig innsyn i Landssvikarkivet. At det ikke åpnes for alminnelig innsyn umiddelbart, men gis en liten utsettelse, vil kunne fungere som en form for ”forhåndsvarsel” til personer som vil bli berørt av den praksisendring som arbeidsgruppa foreslår. Det vil samtidig gi Arkivverket tid til forberedelser og å få på plass nødvendige rutiner for behandling av de innsynskrav som vil komme.

Landssvikarkivet har et meget stort omfang, og det varierer i høy grad hva slags materiale og opplysninger som finnes i ulike saker. Arbeidsgruppa ser ikke bort fra at det i enkelte saker kan forekomme opplysninger hvor hensynet til personvern fortsatt bør veie tyngst. Dette kan for eksempel gjelde rettspsykiatriske erklæringer om nålevende personer. De opplysningene som er av vesentlig betydning vil ofte være berørt i selve dommen eller dommen viser til slikt materiale, og opplysninger som framkommer der bør ikke være taushetsbelagte nå.

Arbeidsgruppa mener at Riksarkivaren fortsatt bør vurdere å forlenge taushetsplikten i enkelte særlige tilfeller, når forholdet ikke er omtalt i dommen. Dette er nærmere omtalt i punkt 7.2 og 7.3 nedenfor.

Arbeidsgruppa har ikke sett det som del av sitt mandat å gjøre tilsvarende konkret vurdering av de mange andre arkiver fra samme periode som også har tilknytning til krigen. Vi har likevel sett særskilt på Lebensborn-arkivet og Hovedøya-arkivet, som vi tilrår underlagt forlenget taushetsplikt, jf. punkt 7.3.1 og 7.3.2 nedenfor. For øvrig antar vi at spørsmålet om eventuell forlengelse av taushetsplikt for opplysninger i andre arkiver må finne sin løsning gjennom konkrete vurderinger, basert på kriterier som kan utledes fra de arkivene som arbeidsgruppa har tatt stilling til.

Arkivmaterialet vil mest praktisk kunne gjøres tilgjengelig ved innsyn hos Riksarkivet. Det kan også være aktuelt å ta kopier, eventuelt skanne materialet og gjøre det tilgjengelig i elektronisk form, i tråd med reglene i offentlighetsloven. I forskrift til offentlighetsloven (offentlegforskrifta) er det fastsatt bestemmelser i § 7 om opplysninger som offentlige organer ikke kan gjøre tilgjengelig på Internett. Blant disse er sensitive personopplysninger slik de er definert i personopplysningsloven § 2 nr. 8. Dette innebærer at opplysninger om at (levende) personer er straffet, ikke kan legges ut på Internett. Blant annet på denne bakgrunn bør det ennå ikke være aktuelt for Arkivverket å digitalisere hele Landssvikarkivet med sikte på å gjøre det tilgjengelig på Internett.

7.2. Landssvikarkivet

7.2.1 Opplysning om straffbare forhold, domfellelse og straff

For så vidt gjelder Landssvikarkivet og de opplysninger som der finnes om (påstått) straffbare forhold og om rettsforfølgelsen, mener arbeidsgruppa det ikke lenger kan argumenteres slagkraftig for at arkivet skal unntas fra alminnelig offentlig innsyn. I tillegg til det som er anført i punkt 7.1, kan det anføres at landssviksakene har betydelig større allmenn historisk og samfunnsmessig interesse enn straffesaker i alminnelighet, og at behovet for offentlig innsyn dermed bør vektlegges sterkere.

- *Arbeidsgruppa råder Riksarkivaren til å åpne Landssvikarkivet for offentlig innsyn i 2015, sytti år etter frigjøringen. Taushetsplikten om at noen har vært etterforsket for straffbart forhold, eventuelt dømt og straffet, bør ikke forlenges, uten hensyn til om vedkommende fortsatt lever.*

Dette vil innebære at selve dommen med opplysninger om det straffbare forholdet og om resultatet (frifinnelse eller fellende dom) vil bli offentlig. Det samme gjelder opplysninger som fremgår av andre dokumenter i saken, så som politirapporter, avhørsdokumenter og rapporter fra Hjemmefronten. Også i saker som endte med henleggelse, vil saksdokumentene bli offentlige.

7.2.2 Opplysninger om annet enn straffbare forhold

Sakene i Landssvikarkivet inneholder mye annen dokumentasjon enn det som er nevnt i punkt 7.2.1. Det meste av det som fremkommer i sakene om vedkommendes helse, familie- og oppvekstforhold mv er trivielt og alminnelig; noe har direkte betydning for saken, annet har det ikke. Det varierer selvsagt i hvilken grad slike opplysninger er egnet til å kaste lys over landssvikoppjøret.

En nøyaktig gjennomgang og finsortering av ulike typer opplysninger med vurdering av relevans og betydning, ville ikke bare være en meget utfordrende oppgave. Det ville også innebære en slik arbeidsmengde at innsyn i praksis ville bli nær umulig. Behovet for å ”luften ut” er etter arbeidsgruppas syn uansett et så tungtveiende hensyn at det ikke bør oppstilles noen særlige unntak for opplysninger av denne karakter.

Forvaltningslovforskriften § 11 forutsetter likevel at Riksarkivaren gjør en konkret vurdering av personvern hensyn i hvert enkelt tilfelle. Det kan ikke utelukkes at hensynet til personvernet i helt spesielle tilfeller fortsatt kan tilsi at taushetsplikten bør forlenges for enkelte opplysninger. Arbeidsgruppa tenker da primært på belastende opplysninger om nålevende etterkommere eller tredjepersoner, og som har hatt lite å si for sakens opplysning og/eller utfallet av saken. Dersom angjeldende personer fortsatt er i live, er rettspsykiatriske erklæringer en dokumenttype som bør undergis en særlig grundig vurdering før det gis innsyn.

Hvis saken gjelder en person som i Landssvikarkivets perspektiv må anses som høyt profilert, vil dette kunne påvirke vurderingen. Hensynet til personvern vil i så fall ha redusert vekt, mens berettigelsen av innsyn vil være tilsvarende større.

Hensynene som taler for at Landssvikarkivet nå bør åpnes for offentligheten, vil etter arbeidsgruppas syn kunne ivaretas på en like god måte, selv om taushetsplikten skulle bli forlenget for enkelte opplysninger i noen enkeltstående saker.

Hvor lenge taushetsplikten eventuelt skal forlenges for denne typen opplysninger, bør etter arbeidsgruppas syn som hovedregel ta utgangspunkt i en levealderbetragtning, hvor det legges vekt på om angjeldende personer fortsatt lever eller ikke.

- *Arbeidsgruppa råder Riksarkivaren til som utgangspunkt å gi offentlig innsyn i alle opplysninger om noens personlige forhold, ikke bare om selve det straffbare forholdet.*
- *Muligheten for å forlenge taushetsplikten bør bare brukes når personvern hensynene er særlig fremtredende for nålevende etterkommere eller tredjepersoner, og behovet for offentlig innsyn er lite.*

7.3 Noen andre, særlige arkiver

Som nevnt i kapittel 2 finnes det en lang rekke andre arkiver fra offentlige og private organer som også har tilknytning til krigen på en eller annen måte. Arbeidsgruppa mener at to av disse arkivene fortjener en egen vurdering. De gjelder begge kvinner som hadde hatt omgang med tyske soldater, samt deres barn med tyske fedre. Lebensborn-arkivet og Hovedøya-arkivet omtales i henholdsvis punkt 7.3.1 og punkt 7.3.2.

I punkt 7.4 trekker vi opp noen linjer og angir kriterier som kan tjene som utgangspunkt for det videre arbeid med forvaltningen av de mange andre arkivene fra krigstiden.

7.3.1 Lebensbornarkivet

I Lebensborn-arkivet finnes det opplysninger om kvinner som ble gravide med tyske soldater, om barna som ble født samt på hvilken måte mor og barn ble fulgt opp gjennom ”Abteilung Lebensborn” under krigen.

Opplysninger om adopsjon og barnevernssaker er underlagt alminnelig taushetsplikt i 100 år, jf. forvaltningslovforskriften § 10. Det synes rimelig å legge en tilsvarende lang taushetsplikt til grunn for opplysninger om herkomst og om hvilke barn som var resultat av seksuell omgang med representanter for okkupasjonsmakten. Når taushetsplikten for opplysninger om

adopsjon har en særlig lang taushetsplikt, er det av hensyn til at barnet skal skjermes for offentlighet om opplysningene i sin levetid. Barn født under og etter krigen er i dag 68-73 år gamle. Adopsjon av spedbarn har (i hvert fall i tidligere tider) gjerne vært resultatet av et uønsket svangerskap, og formodentlig er det kunnskap om bl.a. dette man har ment å skjermes fra offentlighet. Et svangerskap som resultat av seksuell omgang med fienden er det naturlig å betrakte på samme måte. Saker med opplysninger om enslige, unge kvinner som hadde behov for den typen hjelp Abteilung Lebensborn tilbød, kan også sies å ha likhetstrekk med barnevernssaker. Det fremstår på denne bakgrunn som rimelig å forlenge taushetsplikten.

Det er heller ikke åpenbart hvilke samfunnsmessige hensyn som ivaretas ved offentlig innsyn i enkeltsaker i dette arkivet, og som er så tungtveiende at hensynet til personvernet bør vike. Etter arbeidsgruppas syn bør behovet for offentlig kunnskap om det som finnes i dette arkivet fortsatt ivaretas ved forskerinnsyn. Arkivverket har ellers vært opptatt av å legge forholdene til rette for at krigsbarna selv skal sikres innsyn i egne opplysninger.

- *Arbeidsgruppa råder Riksarkivaren til å videreføre dagens hovedregel med forlengelse av taushetsplikten for opplysninger i Lebensborn-arkivet. Taushetsplikten bør forlenges til 100 år, tilsvarende opplysninger i adopsjon og barnevernssaker*
- *Riksarkivaren bør legge til rette for at det kan forskes på arkivmaterialet.*

7.3.2 Hovedøya-arkivet og tilsvarende materiale

Et annet særskilt og avgrenset arkiv som på mange måter kommer i samme stilling som Lebensborn-arkivet, er det såkalte Hovedøya-arkivet. Dette arkivet gjelder interneringen av kvinner på Hovedøya etter krigen. Tilsvarende materiale finnes også andre steder i Arkivverket. Det vises til omtale i punkt 4.4.4 *Tyskerjenter. Krigsbarn*.

Arbeidsgruppa ser at det vil være av betydelig samfunnsmessig interesse å få undersøkt nærmere hva som skjedde med tyskerjentene denne våren og tiden etterpå. Materialet er godt egnet til å belyse den stemningen som rådde blant folk.

På den annen side er opplysningene som finnes her, etter sin art meget sensitive. De gjelder seksuell omgang med fienden og mulig venerisk sykdom. Om (den mulige) omgangen med tyske soldater førte til graviditet eller ikke, innebærer etter arbeidsgruppas syn ikke en avgjørende forskjell i vurderingen av sensitiviteten sammenliknet med Lebensborn-arkivet. Det kan ikke utelukkes at noen av dem som ble internert, hadde fått barn med en tysker. Også hensynet til eventuelle barn som det finnes opplysninger om i dette arkivet, kan derfor tilsi at taushetsplikten bør forlenges.

I motsetning til opplysninger som finnes i Landssvikarkivet og til en viss grad Lebensborn-arkivet, vil det ofte ikke være kjent at en kvinne finnes i Hovedøya-arkivet. Innsyn vil derfor mest praktisk være aktuelt ved at det søkes om innsyn i hele arkivet med kartotekkort og det hele. Slikt innsyn bør ikke være aktuelt før det er gått så lang tid at både kvinnen, og eventuelt deres barns, personvern er tilstrekkelig ivaretatt.

Legger man til grunn en levealderbetraktning, bør kvinnen være vernet ut sin levetid. En må da ta utgangspunkt i hva som kan ha vært nederste sannsynlige alder for en kvinne som var aktuell for internering i 1945. Var dette 15 år, kan hun ha vært født så sent som i 1930. Legger man til grunn et 100-årsperspektiv, slik man har gjort ved fastsettelse av taushetspliktens lengde i adopsjons- og barnevernssaker, så bør taushetsplikten ta utgangspunkt i kvinnens fødsel og vare minst frem til 2030.

Som nevnt kan det ikke utelukkes at Hovedøya-arkivet, i tillegg til opplysninger om kvinnene, også inneholder opplysninger om barn med tysk far. Imidlertid vil Hovedøya-arkivet ikke på samme måte som Lebensborn-arkivet være egnet som kilde til å identifisere eventuelle barn. Det synes derfor mest naturlig å se hen til kvinnenens, ikke eventuelle barns, behov for vern ut sin levetid.

Sett i lys av det særlig sensitive innholdet og at innsyn nødvendigvis vil måtte skje gjennom innsyn i hele arkivet, er det arbeidsgruppa oppfatning at hensynet til offentlighetens interesse av innsyn ikke er tungtveiende nok til å oppveie hensynet til personvernet. Arbeidsgruppa mener at både personvernet og samfunnets innsyns- og kunnskapsbehov best kan ivaretas ved at materialet er tilgjengelig for historisk forskning, men at det ikke er åpent for alminnelig innsyn.

- *Arbeidsgruppa råder Riksarkivaren til å videreføre dagens hovedregel med forlengelse av taushetsplikten for opplysninger i Hovedøya-arkivet og tilsvarende materiale. Forlengelse skjer fram til 2030, med mindre det er kjent eller må antas at vedkommende ikke lenger er i live.*
- *Riksarkivaren bør legge til rette for at det kan forskes på arkivmaterialet.*

7.4 Allment om andre arkiver

Innenfor den tid arbeidsgruppa har hatt til rådighet, har det ikke vært mulig å gjennomgå og vurdere spørsmålet om innsyn bør gis i andre arkiver som på en eller annen måte er knyttet an til krigen. En generell drøfting av forlenget taushetsplikt er heller ikke en del av vårt mandat. Arbeidsgruppa antar imidlertid at vurderingene vedrørende Landssvikarkivet, Lebensborn-arkivet og Hovedøya-arkivet kan gi grunnlag for å stille opp mer generelle kriterier til bruk for det videre arbeidet med arkiver fra krigstiden.

Ved vurdering av spørsmålet om eventuell forlengelse av taushetsplikten etter forvaltningslovsforskriften § 11, skal eventuelle personvern hensyn alltid veies mot hensynet til ytrings- og informasjonsfrihet.

Det kan anføres at spesielt tungtveiende samfunnsmessige hensyn taler for innsyn i Landssvikarkivet og de særlige forholdene arkivet dokumenterer. Samtidig har også personvern hensynene vært regnet som særlig sterke her, siden opplysningene gjelder enkeltpersoner som ble etterforsket og eventuelt dømt for landssvik. Det kan kanskje være vanskelig å dokumentere tilsvarende sterkt behov for innsyn i andre typer arkiver. På den annen side er neppe sensitiviteten i opplysningene i alle de andre arkivene tilsvarende høy.

Av hensyn til samfunnets behov for kunnskap mener arbeidsgruppa at det vil være av verdi med innsyn i de aller fleste arkiver med anknytning til krigen. Om den samfunnsmessige verdien av innsyn i det enkelte arkiv kan være begrenset, vil summen kunne være av betydning for vårt bilde av okkupasjonshistorien. Det bør derfor være en høy terskel for å forlenge taushetsplikten, og det bør kunne påvises personvern hensyn ut over det alminnelige.

- *I tråd med forslaget om å åpne Landssvikarkivet tilrår arbeidsgruppa at Riksarkivaren legger opp til mest mulig åpenhet også når det gjelder det øvrige kildematerialet fra denne perioden.*

8 Noen betraktninger fra arbeidsgruppa om behov for regelendringer

Under diskusjonene er det dukket opp noen problemstillinger av mer overordnet, juridisk karakter. Arbeidsgruppa antar at det kan være hensiktsmessig å ta disse med seg til den varslede gjennomgangen av arkivregelverket, jf. Meld. St. 7 (2012-2013) *Arkiv*.

En sentral problemstilling er at den forvaltningsmessige taushetsplikten ifølge forvaltningsloven § 13 c bortfaller etter 60 år. Etter arbeidsgruppas syn bør det nå vurderes om denne fristen, som har stått uendret siden 1977, fortsatt er hensiktsmessig etter at forventet levealder er økt betydelig og Internett nå tilbyr meget effektive kanaler for spredning av alle slags opplysninger. Også det forhold at ingen av de land vi har undersøkt, opererer med en så kort taushetsplikt som Norge, tilsier at det kan være på tide med ny debatt om både varigheten og innretningen av den forvaltningsmessige taushetsplikten.

Riksarkivaren kan forlenge taushetsplikten for opplysninger i Arkivverket. Behovet for en slik adgang har til dels vært begrunnet med at 60-årsfristen er relativt kort. Forlengelse må skje fra sak til sak etter konkret skjønnsmessig vurdering. Ordningen skaper lite forutsigbarhet for både dem opplysningene gjelder og arkivbrukerne, er problematisk ut fra prinsippet om likebehandling og dessuten arbeidskrevende for Arkivverket. Hvis den generelle taushetsplikten til vern om personlige forhold skulle bli forlenget, kan Riksarkivarens myndighet på dette området innskrenkes vesentlig eller fjernes helt.

Det bør også vurderes om adgangen til forlengelse kun bør gjelde for arkiver som er avlevert til det statlige Arkivverket, slik som i dag. Omfanget av og graden av sensitivitet i opplysninger i *kommunale* arkiver og arkivdepot, er på ingen måter mindre enn i Arkivverket.

Arbeidsgruppa finner endelig grunn til å påpeke at spørsmål om forholdet mellom taushetsplikt etter forvaltningsloven og taushetsplikt etter særlovgivningen, stadig dukker opp i Arkivverket. Dette springer antakelig ut av at problemstillingen i liten grad har vært gjenstand for en prinsipiell og overordnet vurdering. En løsning som er valgt i flere land, er å ha egne bestemmelser om taushetsplikt og innsyn i avleverte arkiver i arkivloven.